

FAKİR MEKKİ ALİ'NİN
HĀZĀ MİR'ĀTU'L- HUBŪŞ Fİ'L-UŞŪL
ADLI ELYAZMA ESERİ

Metin DEMİRCİ*

Öz

Fakir Mekkî Ali'nin Hâzâ Mir'ātu'l- Hubūş fi'l-Uşūl adlı elyazma eseri daha önce okunmamış, eserle ilgili bilgi verilmemiştir. Bu çalışmada eserin okunması neticesinde elde edilen bilgilerden hareketle eserin içeriği yansıtılmıştır. Eser monografik bir eserdir. Tamamıyla Habeşîler üzerine kuruludur. İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Habeşîlerin özellikleri, faziletleri, sevilip sayılmaları, önemli kişileri, Habeşîlerle ilgili ayet, hadis ve rivayetlerin ele alındığı bir eserdir. Eser dört bapтан oluşmaktadır. Her bap kendi içinde beş fasla ayrılmıştır. Her bir fasıl da Habeşîlerin belli özelliklerine hasredilmiştir. Eser, düzlük yuvarlaklık uyumunun olmaması, -icak/-icek zarf fiil ekinin kullanılması gibi özelliklerle Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır ancak anlatım olarak Arapça-Farsça kelimelerin yoğunlukta olduğu yerler ağırlıktadır ve Osmanlıcadır. Eserde hem Arapça kısımlar hem de Türkçe çeviri kısımlar ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Genellikle her bir babın ve fasılın konusu verildikten sonra Arapça muhtasar bir kısım bulunmaktadır. Bu kısım daha sonra genişletilmiş bir şekilde Türkçe olarak verilmektedir..

Anahtar Kelimeler: Mekkî Ali, Mir'atül Hubuş, Habeşîler, Elyazma Eser.

MANUSCRIPT WORK OF FAKİR MEKKÎ ALİ'S NAMED HĀZĀ MİR'ĀTU'L- HUBŪŞ Fİ'L-UŞŪL

Abstract

The manuscript of Fakîr Mekkî Ali's named Hâzâ Mir'âtu'l- Hubûş fi'l-Uşûl has not been read before. In this study, the content of the work is reflected on the basis of the information obtained by reading the work. It is based entirely on the Ethiopians (Abyssinian). The book is a work in which the characteristics, virtues, likes and counts of the Abyssinian who have an important place in the history of Islam, the important people, the verses, hadiths and narrations about them are discussed. The work consists of four main sections. Each main sections is divided into five chapters. Each chapter is devoted to certain characteristics of the Ethiopians. The work reflects the characteristics of Old Anatolian Turkish with features such as lack of flatness, roundness harmony, and the use of the verb suffix -ıcak/-ıcek and -uben/üben. There is usually a concise section in Arabic after the subject of each chapter and main sections.

Keywords: Mekkî Ali, Mir'atül Hubuş, Ethiopians (Abyssinian), Manuscript.

1. GİRİŞ

Türklerle Arapların karşılaşmaları Türklerin İslamiyet'e girmelerinin ilk adımı olmuştur. Türk inanç tarzıyla İslam arasındaki birtakım benzerliklerin Türklerin İslamiyet'e girmelerinde önemli katkılarının olduğu bilinmektedir. Türkler özellikle Talas savaşı sonrası İslamiyet'le müşerref olmuştur. İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Türkler İslamiyet'in yayılmasında önemli görevler üstlenmiştir. Gaza ve cihat anlayışını kızıl elma ülküsü ve cihangirlik fikirleriyle bütünleştirerek yeni yerler fethetmişler, ilayı kelimetullahın gönüllere yerleştirilmesinde, İslam sınırının genişletilmesinde İslam'ın bayraktarlığını yapmışlardır. Bu vesileyle İslam tarihi ile Türk tarihi keşişmiş ve birbirinden ayrılmaz bir şekilde bütünleşmiştir.

Bu bütünleşme neticesinde de İslam'ın doğuşundan, İslami konulardan, İslam büyüklerinin hayatından her şey Türk'ün de ilgi ve bilgi alanına girmiştir.

Mekkeli müşriklerin eza ve cafalarına dayanamayan ilk Müslümanların Allah'ın izniyle hicret etmeleri neticesi Habeşistan ve Habeşîler de İslam tarihi içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla bu konu da Türk dünyası ve Türk olmadığı halde Türk hakimiyeti altında yaşayan başka milletler için de ele alınan bahislerden olmuştur. Bu bahislerle beraber Türk diliyle tercüme, yarı tercüme, telif, adapte eserler ortaya konmuştur. İşte bu çalışmada ele alınan kitap da İslami müşterekler neticesinde Habeşistan ve Habeşîlileri anlatan, Arapça önemli kaynaklarda bahsi geçen konuyla ilgili ayet, hadis ve rivayetlerin verildiği Türkçe izahatının yapıldığı, değerlendirmelerin bulunduğu önemli bir eserdir. Konusu itibarıyla İslam tarihi ve İlahiyat'ı ilgilendirse de yazıldığı dönem ve dönemin dil özelliklerini yansıtması bakımından da Türkolojinin de konusudur. Bu ortaklığa istinaden yazma eser okunmuş ve tanıtılmıştır. Konu gereği bir makalenin hacmine binaen burada eserin dil özelliklerine girilmemiştir, başka bir makale konusu olarak düşünülmüştür. Bu çalışmada eser tanıtılmış, ele alınan konular, bahsi geçen kişiler verilmiştir.

Yapılan kaynak taramalarında eserle ilgili daha önce bir bilgi verilmediği, eser üzerine bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Eserde bahsi geçen konular ve kişilerle ilgili ise tarihi kaynaklarda, İslam tarihi alanında yapılan çalışmalarda genel veya monografik ya da biyografik çalışmalar vardır.

Kitapta bahsi geçen konu ve kişilerle ilgili akademik olarak Öztürk (1988), Şulul (1991), Altun (1996), Yüksel (2007), Bulut (2009) tarafından yüksek lisans veya doktora tezleri yapılmıştır.

Daha çok "Köleler Ülkesi" ismiyle bilinen Habeşistan'ın günümüzdeki ismi Etiyopya'dır. Etiyopya, tarihte bilinen en eski medeniyetlerdendir. Etiyopya veya

Etyopya, resmî adıyla Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Afrika Boynuzu'nda yer alan büyük bir Doğu Afrika ülkesidir. Ülkenin başkenti yerel dilde "yeni çiçek" anlamına gelen "Addis Ababa"dır. Sudan, Güney Sudan, Eritre, Cibuti, Somali, Kenya ve Etiyopya'nın komşularıdır. Afrika kıtasının ikinci en kalabalık ülkesidir.¹ Kitapta adı geçen Habeşistan'ın Osmanlıyla da ilgisi vardır, bu ilgi *Habeş Eyaleti* başlığında: "*XVI. yüzyıldaki en geniş sınırları Mısır hududundan Doğu Afrika'daki Mombasa'ya kadar uzanan ve bugünkü Sudan'ın bir kısmı ile Cibuti, Eritre, Etiyopya ve Somali'yi içine alan bu idari bölge, Osmanlılar'ın Doğu Afrika'da ulaşabildikleri en son sınırlar olma özelliği gösterir.*" (Orhonlu,1996:363) şeklinde bilgi verilmektedir.

1. Eser Hakkında Genel Bilgiler

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi 484'e kayıtlı görünmektedir. Mikrofilm arşiv numarası 1374 olarak geçmektedir. Kayıta ismi Miratü'l-Hubuş olarak verilmektedir. Müellifi olarak El-Mekki, Ali ismi verilmiştir. Eserin hattatıyla ilgili kayıt düşülmemiştir. 213x150,155x92 mm boyutunda bir kitaptır.² Genel olarak her sayfa 13 satırdan meydana gelmektedir. Taranan eser sonradan Latin rakamlarıyla numaralandırılmıştır ancak eserin orijinalinde sayfa numaraları verilmemektedir. Bu durumda 129 varak olarak görünmektedir, son varak yazılı olma bakımından tek sayfadır, 1a da boş görünmektedir, 1b kapak hüviyetinde ve içindekilerin yer aldığı bir sayfadır, yani toplamda bu iki boş sayfa hariç 256 sahifedir. Arap harfleriyle nesih yazıyla yazılmış, el yazma bir eserdir. Eser harekesiz olmakla beraber yer yer bazı eklerin harekelendirildiği görülmektedir. Özellikle bazı eklerde her bir yerde olmasa da ötrenin konulduğu görülmektedir. Eserin baş kısmında 1b'de bir cetvel hâlinde Arapça olarak içindekiler yer almaktadır. Sağ üst köşeye kütüphane demirbaş kayıt mührü

¹ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Etiyopya> Erişim Tarihi: 21.06.2019)

² <http://www.suleymaniye.yek.gov.tr/Content/UploadFile/Doc/mikrofilm.pdf> Erişim: 24.05.2019.

vurulduğu için bir kısmı okunmamaktadır. Kitabın temellük kaydında "temellekehü'l- 'Abdülfakîr Esseyid 'Abdülkâdir" yazmaktadır.

Eser, Allah'a hamd ile başlamaktadır ve ilk sayfada son satırda Türkçe sadece "imdi" kelimesi geçmektedir. İkinci sayfada anlatım Arapça devam etmektedir ancak nispeten Türkçe kelime ve eklerle karşılaşılabilir. 4a'nın son iki satırına kadar önce Allahü Teala övülmektedir ve ona hamdü senalarda bulunmaktadır daha sonra peygamberimiz övülmektedir. 4a'nın son iki satırından 4b'nin son üç satırına kadar olan kısım Arapçadır. Müellif daha sonra kısa bir girizgahla kitabı yazma sebebine geçmektedir.

2. Kitabın Müellifi

Kitap, 1b'de sol üstte yazdığına göre Fakîr Mekkî Ali tarafından yazılmıştır. Kitabın müellifi hakkında bilgi bulunmamaktadır ancak eserde müellif kendisi, ailesi ve memleketi hakkında bilgiler vermektedir. Müellifin verdiği bilgiye göre kendisi "hâk-ı sübhânehu ve teâlâ kemâl-ı lütûf ve ihsânından ve fazlıyla Mekke-i Mükerrreme ve Medîne-i Münevvere ve sâ'ir 'Arab şehirleri ve memleketleri arasında kalb ve kalıbını yâ'ni gönlümü ve cesedimi ziyaret ve muhabbet cihetinden dokuz yüz seksen senesinden doksan beş senesine gelince tereddüden yâ'ni gidüp gelmekden hâtırıma hûtur idüp teşevvûş ve ıztırâbdan hâli olmağa baña tevfiğ-i refiğ kılmak müyesser itdi" (MHU/5a) diyerek sefere çıktığından bahsetmektedir. Bu sefere çıkışıyla ilgili "aşla ol emkine-i mübareke ve bilâd-ı müteberrikeye şevk ve meveddetim ve teveccüh ve muhabbetim âteşi ve anlardan cuza ve ayrılığım harâreti sönmeyüp 'aşkıım ziyâde ve iştiyâkıım müştet ve muhkem oldi ise ben dahi bî-ihtiyâr olayım Mekke-i Mükerrreme'de mücâveret ihtiyâr itdim" (MHU/5a) demektedir. Akabinde kendi memleketiyle ilgili "hâlbuki kendü beledim ki Arûs'ulbilâd can-bahş cinan-ı ferş her kaçır ve riyâzında enhâr cereyân iden burasıdır" (MHU/5a) diyerek

bilgiler vermektedir, kendi memleketinde "anda müderris olup ve ayş-ı rağadda yâ'ni eyü dirlikde ve vüsat hâlde iken 'ayş ve 'işretim ve dâr ve diyârım ve bâğ ve basâtinim ve yar ve aşhâbım terk idüp" (MHU/5a) cümleleriyle müderris olduğunu, kendi memleketini terk ederek "pes imdi ehil ve evlâdım ve babam ve qarındaşlarım yigirmi yedi nefisle târîh-i şâni ki dokuz yüz doksan beş senesidür ol târîhde beledimden Allâhu teâlâ hazretlerüñ ve Resüli ki cemi' kainâtuñ ve cümle-i mevcûdâtuñ a'zîmi ve ulu seyyiddür anlaruñ rizasıçün " (MHU/5b) göç ettiğini dile getirmektedir.

Müellif "Mekke-i Mükerreremeye irtihâl itdim yâ'ni kendü şehrimden gidüp anda sâkin oldım" (MHU/5b) demektedir. Müellif daha sonra "Rûm diyârına teveccühüm târîhi ki yıllardan biñ yedinci yıl âhîri idi ol zamâna dek Mekke mücâvir olup Kâbe-i Şerîfenüñ müşâhede ve mu'âyenesi ve tavâf ve ibâdetleri ile ve yevm-i araşât ki kıyâmet günüdür ümmet-i merhûma âşîlerininüñ anda şef'î olan hazret-i seyyidü'l mürselîn ki şalâtlaruñ ziyâde fazıllusu ve tehyiyatlaruñ gâyet kemâllüsü ol hazretüñ üzerine olsun anuñ ziyâreti ile taçalkul-ı bâl ve harekâtdan hâşıl olan âteşim daği sâkin oldı." (MHU/5b) şeklinde gezdiği ve kaldığı yerleri dile getirmektedir.

Belki de ayrılmasının kendisinde yarattığı bazı duygulardan hasıl olarak müellif "hâlbuki ol bilâd-ı mübâreke şek yokdur ki taḥkîk Allâhu teâlânüñ kullarını â'câb idicidür yâ'ni her kişi ki ol mübârek yerleri göre elbette ol yerler görene kendüleri beğendürürler bu ta'birüñ veçhi zâhirdür ki emn ü emâni ve i'tidâl havâsı ve ḥalkuñ lütf-ı tab'î için zâhirde beğenilür ve 'Arab ve bilâdınüñ fazlı ḥaḳḳında resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretinden nice âşâr ve ahâdiş vâride ve nicelerüñ şânında âyet-i kerîme daği nâzile olmağın mü'min olan kişi elbette anları beğenmeğe mecbûr olup ma'nen hûd cümle bilâduñ âlâsı olmuş olup aña bin'ên bu ḥaḳîr bir taḳşîre daği ol bilâd ve ehli tereddüd ve tevaḳḳuf ve

taḥayyür ve inād söz kendüleri beğendürdiler" (MHU/6a) şeklinde geride bıraktığı şehrin güzelliklerini anlatmaktadır.

Müellif daha sonra Mekke'den diyar-ı Rum'a gelmeye özellikle saadetli padişahın ataba-i aliyesine müracaat etmeye karar verir ve İstanbul'a gelerek "âsitâne-i devlete ve ataba-i izzete" müracaat eder. Burada hizmette bulunan, mutlu, sadık, huzur ve rahat içinde olan, güler yüzlü ağalardan Habeşî ağalarına duyulan muhabbet ve itibarın sırlarını keşfetmek için daire-i kaleme girip bu taife-i muazzeze ve mükerremenin medh ve senalarından, neseplerinden, diyanetlerinden, şeref (MHU/7a) ve izzetlerinden, renklerinin neden böyle olduğunun sebep ve hikmetlerinden konuşmak hoşuna gitmeye başlar. Daha sonra bu taife-i mezkurenin zikrini mübarek görerek daha fazla bilgi elde etmek ister ancak bu hususta geniş malumat alacak kimse bulamaz, böyle bir kişinin çıkmasını bekler ve konuyla ilgili yazmak istediklerini de tehir eder. Sonra zikrolunan sıfatla muttasıf bir kişinin şeref-i sohbeti ile teşerrüf etmek müyesser olur (MHU/7b). Bu kişi yukarıda bahsedilen Habeş ağalarının ekberi, azamı ve afhamı bir kişidir. Hadim-i Darussadet'tir, hizmet-i ulum ve marifettedir ve Allahu Teala'nın kul oğlu kulu, Al-i Osman'a şeref-i hizmetle müteşerrif olan Mustafa Ağa'dır. Mustafa Ağa, Sultan Murathan oğlu Sultan Mehmet Han hazretlerinin "nesl-i necîbi ve nesl-i azîmi ve necîdi yâ'ni nesl-i kerîmi ve şeci' ve azîm ve kâhir ve gâlib-i sultân elberreyn ve elbahreyn ḥâdimü'l- Ḥaremeyn eşşerifeyn şâhib-ı kıran-ı zamân-ı sultân Ahmed Hân ḥâzretleri" (MHU/8a) nin hizmetindedir. Burada açıkça belirtilmemiş olsa da bu kişi müellifin bu eseri yazmasında yol gösterici olmuş olabilir.

Eserde müellifin doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili bilgilere ulaşılmasa da kaynaklarda hakkında bilgi bulunmasa da buradaki bilgilerden hareketle on altıncı yüzyılın sonları ve on yedinci yüzyılın ilk yarısında yaşadığını söylemek mümkündür. Kalem dairesinde hizmete girecek kadar bilgi veya belge sahibi

olduğu da söylenebilir. Zaten İstanbul'a gelmeden önce de kendi memleketinde müderris olduğunu belirtmektedir. Dönem olarak da Osmanlı padişahlarından Ahmet Han'dan (1590-1617) bahsedilmektedir. Müellifin 995 (1587) senesinde yani daha I. Ahmet doğmadan önce kendi memleketinden yolculuğa başladığı görülmektedir.

3. Kitabın İsmi

Müellif eserin bir mukaddime ve dört baptan oluştuğunu belirttikten sonra usul-i insaniyede hasseten usul-i habeşiyede Mir'atü'l-Hubūş, Habeşîler Aynası (MHU/9b) diye ad verdiğini söylemektedir, ancak kitabın başında Hāzā Mir'ātu'l- Hubūş Fi'l-Uşūl , iç kapak hüviyetindeki 1b'de ve 2a'da da Hāzā Mir'ātu'l- Hubūş Fi'l-Uşūl yazmaktadır. Katalog taramasında ise eserin Mir'ātu'l- Hubūş olarak kaydedildiği görülmektedir. Müellif bu kitabı nazar eden yani okuyup bilen Habeşîler kendilerinin keyfiyet ve hâlini, şeref ve izzetlerini bilirler. Diğer okuyanın da aslen ve fer'en, şeref ve fazlen bileceğini ve ona göre riayet edeceğini (MHU/9b) belirtmektedir.

4. Kitabın Yazılışı ve Yazılış Sebebi

Kitapta 1b'de mührü yakın bir yerde yazı ile 1078 (1667) tarihi vardır ancak müellifin İstanbul'a gelişi ve daha evvel kendi memleketinde müderrislik yapması vs düşünüldüğünde bu rakam müellifin yüzlü yaşlarına tekabül etmektedir. Bu da imkânsız görünmektedir çünkü I. Ahmet dönemini çok geçmektedir. Verilen tarih bu bakımdan eserin istinsah olduğunu göstermektedir, katalog bilgilerinde de kitabın yazılış tarihi boş geçmektedir. Eser içinde de müellifin ismi geçmemektedir ancak müstensihine dair bir bilgi de bulunmamaktadır. Muhtemelen incelenen nüsha bir müstensih üründür ve istinsah ettiği nüshadan müellifin ismini 1b'de üst köşede vermektedir ancak itinasız bir şekilde yazılmış olması eseri bilen ve okuyan biri tarafından üstüne

sonradan yazıldığını da düşündürmektedir. Katalog kaydında da ne hattı olduğu boş geçmektedir.

Müellif Habeşîlere olan muhabbeti ve onları anlatma isteğini "Habeşî ağaları gâyet sürûr ve şādılıқта ve huzûr ve rāhatda ve güler yüz latîf şüretlerde gördüm ise ve bunlara olan muhabbet ve itibārından sabk iden ta'accubuñ sebebini muhabbet ve itibāruñ sırlarını keşfetmek benim hâṭire-i ḥiṭārıma yā'ni dāire-i kılime girüp hâzır oldu ise ben daḥi bu ṭā'ife-i mu'azzeze ve mukerremenüñ medḥ ve şenâlarından ve neseblerin yā'ni abā ve ecdādların ve ḥasābların yā'ni diyānetlerin ve şeref (MHU/7a) ve izzetlerin ve levn ve renklerin böyle olmanıñ sebeb ve ḥikmeti ve bunlara muta'allik olan sāyir-i eşyānuñ beyān ve şerhinde tekellüm ile biterk ve telezzüz iderim yā'ni bu ṭā'ife-i mezkūranuñ zikrini mübārek tutup ve lezzetlenüp ve şefālenmek" (MHU/7b) istemiştir.

Müellif, "āgāh ve müteneyyir ülke alṭāf-ı elheyet ile ṭā'ife-i mezkūre ve mer'iyenüñ aḥvāli ki maḫşūddur ālā vechittafşīlil vech-i taḥrīr ve tercümesine bir risāle-i laṭife olmak üzere bed' ve şurū' iderim şol şānda ki bunu mu'teber ve maḫbūl risāleler ve kitāblardan aḥz itmişündür eyle risāleler ve kitāblar ki aḥādiş-i nebeviyye delāleti ile ittiḥāz ve te'līf ve istiḥrāc ve taşnīf olunmuşdur ve bundan soñra lisān-ı Türki ile tercüme yā'ni evvelā lisān-ı 'Arab üzere taḥrīr ve tedvīn idüp andan soñra Türki diline döndürdüğüm hālde şurū' (MHU/9a) iderin ki hatta bu kitābuñ naf'i amm olup her kişiye fā'idesi şāmil ve herkes fehmi ve idrākinde kāmil ola" (MHU/9b) diyerek yukarıda haklarında malumat elde etmek ve malumat vermek istediği mezkur taife hakkında çeşitli risale ve eserlerden aldığı bilgileri önce lisan-ı Arabi ile tahrir eylediğini daha sonra lisan-ı Türki'ye tercüme ettiğini belirtmektedir. Kitabı yazma sebebi olarak da kişilere fayda sağlaması, kişilerin konuyla ilgili fehim ve idrakinin tekamül etmesi verilmektedir.

5. Kitabın Bölümleri ve İçeriği

Müellif, "bir muḳaddime ve dört bāb ve her bābda beş faşla tertīb olunup" şeklinde eserin bölümleri hakkında bilgi vermektedir. Eserin bölümlere ayrılmasıyla ilgili "farḳ için her bir t̄ā'ifede fāşıla ve ḳatı'adan lābüddür yā'ni nefislerinde birbirinüñ ḡayrı ya i'tibārlarında mesāyili birbirinden ḡayrıları temyīz ve taşḫiṣ için elbette te'addüd-i fāşıla lāzımdur bu maḥālde daḡı mesāyili muḫtelife ve müteḡayyiredür anuñçün ebvāb ve fuşūl İrād olundu ama bu 'aded-i ihtiyārımuñ sebeb ve veḫi t̄ā'ife-i Ḥubūşuñ ḡalk içinde aşl-ı meşhūr ve mute'aref olanı ekşeriye dört kısım ve sınıfdur ve garaż-ı ilmi daḡı dört kısma ta'alluḳ (MHU/10a) etmegin 'ādāddan bu münāsebet ile dört 'aded ihtiyār olundu" (MHU/10a) diyerek eserin bölümlere ayrılmasının sebebini zikretmektedir. Alt kısımlarda nasıl bir yol izlendiḡi "kitābda mezkūr olan ḡālāt ve muḳkedimāt bu kitāb-ı muḫtaşaruñ tesvīd ve taḡrīrine ve tastīr ve terḡimine ba'is ve da'ı olup bunu bir muḳaddime ve dört bāb ve bir faşla taḡsīm ve tertīb itdükden soñra her birinüñ beyān ve şerḡi ḡuşūşan muḳaddemen muḳaddime-i kitābuñ şerḡ ve ayā'ni lāzım gelmek" (MHU/12a) şeklinde verilmektedir.

Bir liste hālinde vermek gerekirse eserin bölümleri şöyledir:

1. Bap:

1. Fasıl: Habeşilerin faziletine delalet eden nebevi hadisler hakkında.
2. Fasıl: Kur'an-ı Kerim'de lafzen ve manen veya yalnız manen Habeşilerin lisanlarına uyan veya denk gelen kelimeler hakkında.
3. Fasıl: Habeşilerin dillerine benzerlik ve kelimelerine uyarlık ve hazreti peygamberin söylediḡi sözler hakkında.

4. Fasıl: Habeşî taifesinin renginin diğerlerine göre farklı olup ve bu rengin farklılığının sebebi ve hikmetinde varide olan sözler ve rivayet hakkında.

5. Fasıl: İnsanların bu cemaate sevgi duymalarının ve bunlara iltifatlarının sebebi hakkında.

2. Bap: Peygamber zamanında Habeş sultanı olan Necâşî'nin zatı ve ismi beyanında, kendi ashaplarını ve bunlara bağlı olanın faziletine delalet eden şeyler hakkında.

1. Fasıl: Necâşî lafzında ve isminde ve kendinin faziletine delalet eden şeyler hakkında.

2. Fasıl: Necâşî'nin şanında ve ashapla ilgili ayet-i kerime ve hadisler hakkında

3. Fasıl: Peygamber ve ashapları Kureyş kâfirlerinden eziyet gördükten sonra Mekke'den Habeşistan'a hicretleri ve Necâşî'nin ashapı (r.a) ile lütuf ve iyilik ile karşılık vermesi ve davranışları hakkında.

4. Fasıl: Peygamberin Necâşî'ye ve Necâşî'nin Peygambere gönderdiği mektuplar ve müminlerin annesi Ümmi Habibe Ebu Sufyan'ın kızı Peygamberin kavliyle Necâşî Ümmi Habîbe ile evlendirmesi ve kendi malından çeyiz hazırlıkları Habeşistan'dan Medine'ye gönderdiği hikâye hakkında.

5. Fasıl: Necâşî'nin peygambere, peygamberin Necâşî'ye gönderdiği hediyelerin ve Necâşî'nin vefatında Necâşî Habeşistan'da iken Medine kabristanında Necâşî'nin namazını kıldıkları hikâye hakkında.

3. Bap: Habeşî kadınlar ve erkeklerinden sahabeler ve çocuklar ve kuşaklarından ünlü isimler hakkında.

1. Fasıl: Peygamberin Habeşîlerden olan sahabeleri.
2. Fasıl: Habeşîlerden cariye (kadın köle) sahibesi.
3. Fasıl: Peygamberin Habeşî kölelerinden sahabeleri.
4. Fasıl: Kureş'in ve sahabelerin Habeşîlerden oğulları.
5. Fasıl: Tâbilerin, Ehlibeyt ve Abbasi halifelerinin Habeşî cariyelerinden olan oğulları.

4. Bap: Edebiyatçıların Habeşîler hakkında zikrettiği şeyler.

1. Fasıl: Habeşîlerin çeşitleri ve ünlü cemaatleri.
2. Fasıl: Habeşîleri övme ve niteleme ile ilgili şeyler.
3. Fasıl: Bu cemaatin güzel sıfatları ve nitelikleri.
4. Fasıl: Habeşîlerin yüzündeki ve alınlarındaki çizgiler ve dağların sebebi ve hikmeti hakkında sözler ve yüzlerin sırrı.
5. Fasıl: Bu cemaatten özellikle insanlar arasında ünlü ve kabul görülen cariye satın almayla ilgili şeref ve fazilet hakkında hadisler.

Eserin bölümlerinde neler anlatıldığı özetvari şu cümlelerle dile getirilmektedir: "muḫaddime-i mezkûre ṭā'ife-i Ḥubūsuñ aşıl beyānındadır ve muḫtar ve muḫabbeti şadri risālet ḫazret-i Muḫammed Muḫtafa şallallāhu 'aleyhi ve sellem ki cümle-i kā'inātuñ mālik-i ḫaḫīḫisi ve ziyāde ile raḫmet ve mağfired idicisi Allāhu tebārek ve teālā ḫazretinüñ ref-i derecātı ve iḫsān ve aḫṫiyātı ol ḫazretüñ üzerine olsun anlaruñ zamānında ol bu ṭā'ife-i mübārekenüñ ulularından ve güzīde ve mümtāz ve ser-efrāzlarından gelüp gencilerinden ma'lūm ve ma'rūf olup 'ilm-i iḫāṫa ve derk itdüğünüñ ibtidā ve aşlın şerḫ ve beyānındadır

(MHU/12a) ama icmâlen zikrolunan ebvâbdan bâb-ı evvel bu Hâbeşîlerûñ fazıllarına delâlet iden aqvâl ve rivâyetûñ ve âşâr ve emâretûñ beyânındadır hâlbuki bu bâb-ı muta'zammun olduğu eşyânun beyânında beş faşıl vardır ki her biri fazl-ı Hübûşa delâlet iden eşyânun envâ'ından her bir nev'i beyânındadır meselâ bu fuşûldan faşl-ı evvel Hübûşun fazâ'iline delâlet iden ahâdiş-i nebeviyye beyânındadır ikinci faşıl Kûr'an-ı Azîm ve Furkân-ı Kerîm hazretinden lafız ve ma'nâ cihetinden veyâ yalnız lafız hayşiyetinden Hâbeşîlerûñ lisânlarına muvafağa olan kelimât-ı İlâhiyat tayyibât beyânındadır üçüncü faşıl Hâbeşîlerûñ dillerine mu'atabağa ve kelimâtına muvafağa beşâset ve besâmet yâ'ni vech-i şeriflerinde âşâr-ı sürûr ve tebessüm müşâhede olunan hazret-i seyyidi'l-mürselîn şallallâhu 'aleyhi vesellemun tekellüm itdükleri kelimât-ı nebeviyyât-ı mübârekât beyânındadır dördüncü (MHU/12b) faşıl Hâbeşî tâ'ifesiñ levnleri sâyirlere muhâlif olup bu levn ma'hûd üzere olduğunun sebep ve hikmetinde vâride olan aqvâl ve rivâyetûñ beyânındadır beşinci halkun bu tâ'ifeye meveddet ve muhabbeti ve bunların zât şânına itdükleri itibâr ve iltifâtun sebep ve hikmeti beyânındadır ama ikinci bâb resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem hazretleri zamânında Hâbeşî sultânı olan Necâşîñ zât ve ismi beyânında ve kendü aşhâbunun ve bunlara mütâ'allik olanun fazlına delâlet iden şeylerûñ şerh ve beyânındadır ve hâlbuki bu bâbda dañi beş faşıl vardır evvelki faşıl yalnız Necâşî lafzında ve isminde ve kendünün fazlına ve ululığına delâlet iden şeylerûñ şerh ve beyânındadır ikinci faşıl Necâşîñ şânında ve aşhâbunun haklarında nâzile olan âyât-ı şerife ve vâride olan ahâdiş-i nebeviyye beyânındadır üçüncü faşıl (MHU/13a) aşhâb-ı resûl 'aleyhisselâmdan ba'zı kefer-i Kûreyşden muta'zi olup hazret-i peygamberun şallallâhu 'aleyhi ve sellem izni ile Mekkedden Hâbeşe hicretleri ve Necâşîñ aşhâb razıyallâhu 'anhum ile hüsn-i sîreti yâ'ni lütûf ve ihşân ile mu'atabağa ve mu'amelesi beyânında dördüncü hazret-i peygamberun şallallâhu 'aleyhi ve sellem Necâşîye ve Necâşîñ razıyallâhu 'anh hazret-i peygambere irsâl itdükleri mektûbları ve Ümmülmüminîn Ümmü Habîbe binti Ebi Süfyânı

zevci ile hicret idüp zevci anda mürtedden fevt olduḡda ḡazret-i resūlullāhuñ emr-i ile Necāşī Ümmü Habībeyi peyḡambere tezvīci ve kendü mālından cihāz idüp ḡabeşden Medīneye irsāl itdüḡi kıssanuñ beyānındadır beşinci faşıl Necāşī rażıyallāhu ‘anh resūlullāh şallallāhu ‘aleyh ve sellem ve resūlullāh Necāşīye ihda’ itdüḡi hedāyānuñ ve Necāşīnūñ arz-ı ḡabeşede iken resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem (MHU/13b) ḡazretleri ve aşḡābı bāķi‘ mübārek ki Medīne-i Münevvere maķābiridür anda Necāşīnūñ namāzın kılduḡları kışşanuñ zıķri beyānındadır üçüncü bāb ricāl ve nisvān ḡabeşilerden olan aşḡāb ve tābi‘inden ve evlād ve nesillerinden nāmı ve ismi ma‘rūf ve meşḡūr olanlarıñ şerḡ ve beyānındadır ve bu bābda daḡı girü geḡen bāblar gibi beş faşıl vardur evvelki faşıl ḡazret-i peyḡamber ‘aleyhisselāmuñ ḡabeşilerden olan aşḡābı ve ḡizmetķarları rażıyallāhu ‘anhum beyānındadır ikinci faşıl ḡazret-i pegamberüñ şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ve ehl-i beyti rażıyallāhu ‘anhumuñ ḡubūşdan olan cāriyelerüñ şāḡābıyesi beyānındadır üçüncü faşıl aşḡābuñ ḡabeşī kullarından ḡazret-i peyḡamber şallallāhu ‘aleyhi ve selleme şāḡābe olanlarıñ beyānındadır dördüncü faşıl ķureyşüñ ve aşḡāb rażıyallāhu ‘anhumuñ ḡabeşiyyelerden olan oḡullarınuñ zıķri beyānındadır beşinci faşıl tābi‘inüñ ve ehl-i beyt-i tāḡirīnūñ ve ḡulefā-i Abbasīnūñ (MHU/14a) ḡabeşīye cāriyelerden olan oḡullarınuñ zıķri ve şerḡı beyānındadır dördüncü bāb ehl-i ādāb ve uşūluñ ḡabeşilerüñ aslında ve şānlarında zıķritdükleri şeyüñ beyānındadır ḡālbuki bu bābda daḡı ebvāb-ı mutāķeddime de olan gibi beş faşıl vardur evvelki faşıl ḡabeşilerüñ nev'-i şınıflarında meşḡūr ve muta‘araf olan tā‘ifenüñ zıķri beyānındadır ikinci faşıl ḡabeşilerüñ medḡ ve şenālarında ve vaşf-ı na‘tlarında dinilen şeyüñ zıķr ve beyānındadır üçüncü faşıl bu tā‘ife-i mezkūrenüñ zātında ve anlarıñ şıfat-ı cemīle ve avşāf-ı ḡamīde ḡaķķında vāride olan aķāvil ve kelimātuñ beyānındadır dördüncü faşıl tā‘ife-i ḡabeşiyenüñ yüzlerinde ve cebhelerinde olan çiziler ve dāḡlarıñ sebep ve ḡikmeti ḡaķķında zıķrolunan aķvāl ve vechüñ sırrı beyānındadır beşinci faşıl bu tā‘ifenüñ tezvīcine muḡallaķa cevāriden serāri ittihāzınuñ fażıl ve şerefi ḡaķķında vāride ve mezkūre olan aḡādiş-i şerīfe ve

kelimât-ı menfiyenüñ zikri (MHU/14b) beyânında yâ'ni nesil ve zürriyât için ve evlâd-ı nücebâ ricâsıyla câriyeler tutup taşarruf-ı ma'hûd ile taşarruf idüp alalhuşuş beyne'l-nâs meşhûr ve ma'rûf ve maqbûl olan Habeşîlerden ola üçüncü anlaruñ fazlına muṭa'allıka olan aqvâl ve rivâyetüñ zikirleri beyânındadır (MHU/15a) muḳaddemen bu kitâbımızuñ tertîb ve taqşîmünde icmâlen zikritdügimiz muḳaddemesi muṭlaḳa Habeşîleruñ aşlında bizim ḫazret-i nebîmiz 'aleyhisselâm ki cemi' enbiyâ ve mürselînüñ muḫtar ve marzîleridür andan muḳaddem bu tâ'ifenuñ aḫbârından yâ'ni güzîde ve âlâlarından geçüp fevt olan kimsenelerüñ beyânındadır (MHU/17b).

Eserin 10b ve 11a-b; 15a-b, 16a-b ve 17a sayfalarında eserin içinde bulunan bölümler Arapça olarak verilmiştir.

Müellif, 17b'de Habeşîlerle ilgi bilgiler vermeye başlamaktadır. Habeşîler, Hazret-i Nuh'un oğlu Ham'ın oğlu Guş'un oğlu Habeş'in neslinden gelmektedir. Müellif, daha sonra bu bilgilerin dayanaklarını ve bilginin hangi kaynaktan nasıl geçtiğini vermektedir. Bu bilgi Celalattin Suyuti'nin *Ref'i Şan El-Hubşan* adlı eserinde de belirtilmektedir. Habeşîlerin erlerine Habeşî ve kadınlarına Habeşîye denmektedir. İmam Nevevî'nin *Tehzibü'l-Esma, Ellügat* gibi eserlerinde de Habeşîlerin nesebi Hazret-i Nuh'un oğlu Ham'a dayandırılmaktadır. Şeyh Şehabettin bin Hacer el Askalani'nin *Buhari Şerhi*'nde de arz-ı Habeşe diyar-ı Yemen'in canib-i garbiyesindedir ve Habeş'in saltanatına o zaman Necâşî diye lakap verilmektedir (MHU/18a) şeklinde geçer. İbni Dureyd, Habeş'in çoğulu olarak Hubşan ve Uhubuş'u vermektedir. Bu çokluk şekli Ref'i Şan El-Hubşan'da da verilmektedir. İbn-i Hişam ise kendi şerhinde Uhbûş ve Ahbişe olarak vermektedir (MHU/18b).

Telhis adlı kitapta geçen "resûlullâh Nüh 'aleyhisselâmuñ üç oğlu vardur ki Sâm ve Hâm Habeş cemaatinüñ babası ve Yâfēs Rûm cinsinüñ babasıdur deyü buyurdı der ve İmam-ı Aḫmed bu ḫadîş-i şerîfi resûlullâh Şallallâhu 'aleyhi ve

sellemden mesnedinde haṭīb mezkūruñ iḥrācı gibi iḥrāc itdi ve daḥi şeyḥ Ebü'l Ferec bin El Cevzî faẓl-ı Sūdān ve Ḥabeş haḳḳında yazduḡı *Tenvīrül Ğabeş* nām kitābında Sā'id bin Müseyyeb ol daḥi Ebu Hureyreden (MHU/18b) raẓıyallāhu 'anhuma rivāyet itdi ki resūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem taḥḳīḳ Nūḥ 'aleyhisselāmuñ üç oḡlı vardur ki Sām ve Yāfeş ve Ḥāmdur pes Sām 'Arab ve Fars ve Rum ṭā'ifesiñ babalarıdur ve Yāfeş Ye'cūc ve Me'cūc ve Cuzūm didükleri ḥalḳuñ babaları Ḥām ise muṭlaḳa butu derisi siyāḥ olan kimseneleruñ babalarıdur deyü buyurdı didi ama Ebu Hureyre raẓıyallāhudan Birārūñ rivāyetinde taḥḳīḳ resūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem Nūḥ 'aleyhisselāmuñ oḡulları Sām ve Ḥām ve Yāfeşdür pes Sāmuñ veledi 'Arab ve Fars ve Rūmdur ḥālbuki ḥayır bu tā'ifededür ve Yāfeşuñ veledi Ye'cūc ve Me'cūc ve Türk ve Şaḳalibe ki bunlarda ḥayır yoḡdur ve Ḥāmuñ veledi Kıpt ve Berber ve Sūdāndur deyü buyurdurlardur" (MHU/19a) şeklindeki hadise atfen Habeşlilerin kökeni hakkında bilgi verilmektedir.

Konuyu netleştirmek veya farklı görüşleri ortaya koymak maksadıyla müellif, Mısır'ın fethi sırasında Ebü'l Kasım Abdurrahman bin Abdullah'ın İbn Abbas'tan "resūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem Nūḥ 'aleyhis-selāmuñ evlāddan dört oḡlı var idi üçü zikrolunandur dördüncü Yaḥṫūndur deyü buyurdı der andan ḥazret-i Nūḥ 'aleyhisselām haḳ teālā ḥazretleri kendüye evlādından nemā ve tekāmül ve bereket ve keşret virmege raḡbet idüp istedi Allāhu teālā daḥi anı Nūḥ alehyisselāma va'ad itdi Nūḥ daḥi evlādı seḫer vaḳtinde yatup uyurlarken anlara çağırıp nidā itdi hemendem Sām segirdür ki karşı geldi ve ol daḥi oḡullarına çağırıp nidā itdi anlardan daḥi kimsene cevāb virüp gelmedi illa Arfaḫşd nām oḡlı geldi Arfaḫşd hemze'nüñ fetḫası ve noḳtasuz ra'nuñ iskāni ve fa'nuñ fetḫi ve noḳtalu ḥa'nuñ ve şin'üñ ba'de noḳtasuz dal'uñ sükūni iledür pes Sām oḡlı Arfaḫşdı alup ma'an ḥazret-i Nūḥ 'aleyhisselāma geldiler ḥazret-iNūḥ daḥi şaḡ cānibini Sām'uñ üzerine karīb aña söykenüp afzal-ı bereket ve nübüvvet ve mülki Allāhu teālā ḥazretleri Arfaḫşdüñ evlādında ḳalmaq (MHU/19b) üzere

du'â itdi andan şoñra hazret-i Nûh a.m. Hâm'a çağırıp nidâ itdi pes Hâm ve evlâdından bir ferd ne geldi ve ne cevâp virdi hazret-i Nûh dañi Allâhu teâlâ Hâmı ve evlâdını zelîl kı lup ve Sâm ve Yâfeşüñ evlâdına 'âbd ve memâlik kılmaq üzere du'â itdi ama İbn-i Harîr rivâyetinde ehl-i Tevrât za'm iderler ki Nûh a.m uyuyup 'avreti münkeşife oldı ve Hâm anı görüp örtmedi Sâm ve Yâfeş görüp üzerine bir şavb bıraktılar Nûh a.m dañi uyanup bunlaruñ itdüklerine muhtâlî' olduqda Sâm için enbiyâ ve mürselîn anuñ evlâdından olup ve Yâfeş için mülük ve selâfîn anuñ evlâdından olup ve Yâfeş ve Hâm üzerine levni müteğayyir olup evlâdı Sâm ve Yâfeş'üñ evlâdına kul ve qaravaş olmalarına du'â itdi didi ama bu za'm muhtlakdur yâ'ni da'va-ı bilâ-delîldür ki yaz'umün lafzı dañi aña delâlet ider (MHU/20a) ama bu za'm muhtlakdur yâ'ni da'va ama sebebi her kankı vech ise kütübde zıkr olundu ki bu du'âsından şoñra hazret-i Nûh 'aleyhisselâma nedâmet gelüp ve rikkat-ı kalb hâşıl olup Hâma merhamet itdi de Allâhu teâlâ qarındaşlarından Hâma ra'fet ve şefkat virüp anlar Hâmı sevüp muhabbet itmeğe du'â itdi añuniçündür ki Habeşî tâ'ifesine halk ziyâde muhabbet idüp severler ve hazret-i Nûh 'aleyhisselâmuñ bu merhamet ve nedâmet delâleti budur ki sebab-i tagayyür-i elvân bu olmayup aşâğıda bâb-ı evvelüñ faşl-ı râbî'inde sebab-i teğayyür-i elvân zıkrî eşnâsında irâd olunan aqvâl ve rivâyet olmaqdır Allâhua'lem nihâyet te'sîr-i du'â aleyh 'Abd ve memlûk olmaları ola ki hatta tevfiq dañi müyesser ve mümkün ola ama şol şey ki bu maqâmda zıkr olundu sebab-i tagayyür-i levni Hâmdur halk beyninde ne şâbit ve ne şahîh olmuşdur bu taqdîrce tevfiqa dañi hâcet yokdur (MHU/20b) ve'l-hâşıl bu du'â ve beddu'ânıñ vuqu'ı hemen Allâhu teâlâ hazretinüñ hikmet ve irâdeti ve 'ilm-i ezeline sâbiq olduğı kesbîdür ki ya ezelde bunu böyle taqdîr itdi veyâ babaları şulbünde veyâhüd anaları rahminde ya halk-ı Nûh ve Sâm ve Yâfeş ve Hâm da taqdîr eyledi dinildi (MHU/21a)" şeklindeki hadis ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

Eserin 23a ve 23b sayfaları tamamen Arapçadır ve her bir satır kırmızı çizgiyle çizilmiştir.

Kitapta bazı büyük kimselerin Habeşî olduğuna da yer verilmiştir. Hepsini saymanın mümkün olmadığını söyleyen müellif, Lokman Hekim'in peygamberimizden evvel yaşamış Habeşeden biri olduğunu belirtmektedir. Mücahit'ten naklen Lokman Hekim'le ilgili "«Abd-ı esved idi ve tuğakları kalın ve uzun idi ve ayakları yarık idi ve hem derzi idi ve ba'zıları dülger idi ve ba'zılar koyun güdici idi didiler lakin dā'ima fikr ve ferāset üzere kavlinde şādık idi ve emāneti edā idici idi ve ma'nāsı ve faydası olmayan sözi söylemez idi ve Allāhu teālā hazretini sevüp Allāh daḥi anı severdi" (MHU/24a) şeklinde bilgi verildiği görülmektedir. Devamında ise Lokman Hekim'in veli veya peygamberlik makamında olduğuyula ilgili farklı görüş sahiplerinin olduğu, İkrima ve Şuayb'ın Lokman Hekim'e nebi dedikleri bilgisine yer verilmektedir. Nesebiyle ilgili de çeşitli rivayetlerin olduğuna değinilmektedir. *Umde* isimli kitapta Lokman'ın Baura'nın oğlu Nahur'un oğlu Azer'in oğlu olduğu, *Envarü't-Tenzil*'de Azer'in oğlu olduğu, Habeş'in oğlu olmadığı, Azer'in de Sam neslinden olduğu, Habeşîlerin Ham neslinden olduğu, Lokman'ın anasının Habeşiye olduğu bu vesileyle Lokman'nın da Habeşî olduğu (MHU/25a) gibi çeşitli fikirler verilmektedir. 26b babü'l evvel şeklinde başlamaktadır, tamamen Arapçadır ve üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir. 27a da aynı şekilde Arapça ve üstü çizilmiştir.

27b'den itibaren "Bu kitābuñ tertīb ve taḫsīminde icmālen zikrolunan ebvābdan bāb-ı evvel Ḥabeşî ḫā'ifesiññ fazlına istidlāl olunan şeyüñ şerḫi beyānındadır ki bu bābda beş faşıl vardır faşl-ı evvel bu ḫā'ife-i mübārekenüñ fazlına delālet iden aḫādiş-i şerīfe beyānındadır" (MHU/27b) şeklinde kitabın asıl bölümlerine geçilmektedir. Habeşîlerin fazlından olmak üzere Taberani'den bir hadis ve hadisle ilgili mütalaalar nakledilmektir, bu hadiste ezanla bütünleşen Bilal'den de bahsedilmektedir: "Ṭaberānī Kitābu Mu'ceminde Aḫā bin Ebi Rebaḫdan evvel

dağı İbn-i Abbasdan rażıyallāhu ‘anhuma rivāyet itdūgi taḥkīk resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Sūdāni ittiḥāz idūñ yā’ni memlūk ve ecīr ve ḥizmetkār ve raqīk her ne ise bunlar ile şoḥbet ve iḥtilāṭ idüp ayrılmaq zıra taḥkīk üç kimsene bunlardan ehl-i cennetūñ ulularındandır ki birisi Loḫman Heḫim ve birisi Necāşī ki Sulṭān-ı Ḥabeşī ve birisi (MHU/27b) dağı mü'ezzin-i resūlullāh olan Bilāldur deyü buyurdılar didi Ṭaberānī bunu rivāyetden şoñra Sūdān ile adamları Ḥabeşīdür didi ve dağı İbn-i Askākırūñ raḫmatullāh kendü tārīḫinde ‘Abdurraḫman İbn-i Yezīd vāsītāsı ile ḫazret-i Cābirden rivāyetinde resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem Sūdānuñ uluları dördtür Loḫmān-ı Ḥabeşī ve sulṭān-ı Ḥabeşe Necāşī ve Maḫca‘ ve Bilāl-ı Ḥabeşīdür deyü buyurdılar didi" (MHU/28a).

Bu değerlendirmelerden sonra Tirmizī'den "Ebu Hureyre rażıyallāhu ‘anhdan rivāyetde resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḫazretleri mülk ve salṭanāt ṭā'ife-i Ḳureyşde ḳaza ve ḫükümet enşārda ezān a'lām Ḥabeşede emānet Azdda yā’ni Yemendedür buyurdılar didi" (MHU/28b) hadisi nakledilmiştir. Devamında Hazret-i Ali'den rivayetle " Allāhu teālā bir ‘Abd-i Ḥabeşiyi nebī gönderüp ol nebī Allāhu teālā ḫazret-i Muḫammed ‘aleyhisselām kışşa ve ḫikāyet itmedüklerindendir." (MHU/28b) bilgisi verilmektedir. Bu bilgi değerlendirmelerle " İbn-i Ḥatim için olan lafzda Allāhu tealla Ḥabeşden bir nebī gönderdi ol nebī Allāh teālā ḫazret-i Muḫammed resūlullāh şallallāhu ve sellem üzerine ḫikāyet ve ḫaber virmedüklerindendir ve İbn-i Ebi Ḥatimūñ Sā'id (MHU/28b) Ḥuzırri rażıyallāhu ‘anhdan rivāyetinde aşḫāb-ı uḫdūduñ nebīsī Ḥabeşī idi didi İbn-i Cevzī bir ḫadīs-i şerīfi rivāyeti ḳayṭında ehl-i tefsīr zıkr eyledi ki inne'lezīn uḫriḳu yetinde murād olan kimseneler Ḥabeşīler idi ki āteşe yanup Allāh emrin naḳş itmediler bu dağı kemāl-i şerīflerine delālet ider ve dağı İbn-i Abbas rażıyallāhu ‘anhuma Ḥabeşe ḫaḳḳında ḫadīs-i āḫirūñ āḫirinde ḫālbuki taḥkīk bu ṭā'ife-i Ḥubūşda elbette iki ḫaşlet vardır birisi iṭa'am-ı ṭa'amdur ve birisi yā'is kıṭında yā'isdür didi deyü rivāyet olundu yā'ni gam ve ḫüzün İrāş

ider şiddet vaktinde kaç-ı emel ricā itmekdür" (MHU/29a) şeklinde çeşitli değerlendirmelerle devam etmektedir.

Habeşilerin önemiyle ilgili Hz Ömer'den "resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir kimsene evine Habeşî ya Habeşîye idhāl eylese Allāhu teālā ol kişünūn evine bereket idhāl ider bir rivāyetde rızq idhāl eyleye" (MHU/29b) hadisi verilmektedir.

Eserin 30a ve 30b sayfaları muhtasaran yazılmış Arapçadır ve satırların üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir.

Birinci babın ikinci faslı "Kur'an-ı Azîm ve Furkân-ı Kerîmden lafız ve ma'nâ cihetinden ya yalnız lafz-ı Habeşîden Habeşîler lügatına ve lisânlarına muvafağa olan âyât-ı kerîmenūn beyânındadır." (MHU/31a). Bu kısımda müellif, "Allāme Celeddîn Süyûti ve Şeyh Azîzî Ebü'l Ferec İbni'l Cevzî hazretlerinin Habeşîlerūn fazlına delâlet otuz bir ile otuz üç" civarında verdiği "kelimât-ı lâfziyeden" bir kısmını aktarmaktadır. 33b aynı şekilde Arapçadır ve üstü çizilmiştir. Birinci babın üçüncü faslı "beşâset ve besâmet üzere yâ'ni vech-i şerîflerinde inkiyâz olmayup âsâr-ı zaḥik ve sürür-i müşâhede olunan hazret-i peygamber ‘aleyhisselâmuñ Habeşîler lügatına muvafîk olan kelimelerinden tekellüm itdüğü şeyūn beyânındadır." (MHU/31a). Burada peygamberimizin kullandığı ve Habeş dilinde karşılığı olan bazı kelimelerden bahsedilmektedir. Peygamberimizin bunları kullanmasının "imdi hazret-i peygamber ‘aleyhisselâmuñ lisân-i Habeş üzere tekellümü ve anı sâyer-i elsine beyninde ihtiyârı Habeş lisânınınuñ fazıl ve şerefine ve ḥalava ve lezâzetine (MHU/35a) Habeşîlerūn lisânlarında ‘Arabdan ḡayrı olan elsine üzerine fazlına ve lüḡuf ve ḥüsnine " (MHU/35b) delalet ettiği belirtilmektedir.

36a-b Arapçadır ve üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Birinci babın dördüncü faslı "ḡā'ife-i Ḥubūşuñ levn ve renkleri böyle olmanuñ sebebinde zikr olunan aḡvāl ve

rivāyetüñ şerh ve beyānındadır." (MHU/36b). Şeyh Allama Ebü'l Ferec Bin Elcevzî'nin *Tenvîrü'l Gabaş* adlı eserinden hareketle durum: "Hâm cenüb ve debur ki şimālüñ maqablu olandır Türkçe kıble yili didükleri anuñ cereyān itdüğü yere nāzil olmağın anlarda daği ol mağāluñ arz ve havāsı te'sşîr idüp bu levne girmişlerdür didi ve bir rivāyetde Allāhu teālā bunlarda ademe ve azacık aklık kaldı ve arzuñ ekşeri bu Habeşenüñdür didi amma bizim muqaddemen zikritdügimiz şey ki hazret-i Nūh 'aleyhisselām yatup uyuyup 'avreti keşf olunduğda Hâm görüp örtmedüğüçün beddu'ā idüp kendünüñ ve evlādınüñ levni müteğayyir olmak rivāyet bir şeydür ki ne sâbit oldu ve ne şahîh oldu hālbuki anuñ adem-i sıhhatini ve bu mağālede zikroluşınüñ sıhhatini te'yiddür ve taqviyet ider." (MHU/37a-b) şeklinde izah edilmektedir. Daha sonra Tirmizî'den: "Allāhu teālā Adem 'aleyhisselāmı şol bir qabza türābdan halk itdi ki anı cümle arzdan almış eyledi pes Ademoğulları daği arzınüñ tab'ine muvāfiq geldi yā'ni her arzınüñ tab'ine ve havāsına göre bunlardan ebyāz ve ba'zısı esved geldi hālbuki bunun içinde yumuşağı ve güzeli ve habişi ve eyüsü daği vardır herkes ne tobrağdan halk olundu ise anuñ tab'i ve havāsı şekil ve renklerinde te'sşîr itmişdür" (MHU/38a) bilgisi aktarılmaktadır. Yine konuyla ilgili Hakim'in *Müstedrek* isimli eserinden "Hakim Müstedrek nām kitābında zikir ve iħrac idüp taħkîk Nūh 'aleyhisselām gusl iderken oğlu Hām aña baqub Nūh 'aleyhisselām daği ben gusl iderken sen baña baqarsın Allāhu teālā senüñ yüzüñ kara eylesün didi ol sebep ile Hāmuñ yüzü kara olmuşdur." (MHU/38a) izahı verilmektedir.

Kitapta Habeşilerin veya diğeri insanların farklı kılıkta ve renkte yaratılmalarının sebebi olarak: "Habeşilerün levni ve rengi gażab ve beddu'ādan olmayup hilkat-i aşliyyede hikmet-i ilāhiyye" bir şükür vesilesi olduğu değerlendirilmesine yer verilmektedir (MHU/38b-39a). 39a'nın son beş satırı ve 39b'ni tamamı Arapçadır ve kırmızı çizgiyle üstü çizilmiştir.

Birinci babın beşinci faslı insanların "tā'ife-i Hübūşa muḥabbetlerinūñ ve zāt ve şānlarına raġbet ve i'tibāruñ veçh ve sebebi" (MHU/40a) ile ilgilidir. Konuyla ilgili bazı rivayetler verilmektedir. Bunun sebebi "bu muḥabbet ḳadīm zamānından bu zamāna dek böyle olıgelmişdür bu tā'ifenūñ ya zāt-ı laṭifeleri ve ma ḫilḳat-ı zarīfeleri iḳtizāsıdır veyāḫūd yukaruda ḫazret-i Nūḫ 'aleyhisselām Ḥāma beddu'ā itdükdən şöñra nādīm (MHU/40a) olup ḳarındaşları Sām ve Yāfeşden Ḥāma Allāhu teālā muḥabbet ve ra'fet virmekičün itdüġi ḫayır du'ānuñ şemeresidür bu muḥabbet-i mezküre her ne vechle olursa selefdən ḫilfe yā'ni atādan oġla mīrās olmış " (MHU/40a) şeklinde verilmektedir.

41b'nin yarısı ve 42a'nın tamamı Arapçadır. 42. sayfadan itibaren ikinci baba geçilmiştir ve bu bab da beş fasla ayrılmıştır. Bu bap "Ḥabeşe sultānı olan Necāşinūñ aḫvāli ve ismi ve kendünūñ ve aḫḫābınūñ rażıyallāhu 'anhum fazıllarına ve bunlara müte'allik olan şeylerūñ şerḫi (MHU/42b) bu beş fasluñ birincisi Necāşī lafzında vāsıl isminde ve daḫi aḳvāl ve rivāyetden bu ikisinūñ ḫaḳḳında zikrolunan şeyūñ beyānındadır" (MHU/42b). Bu ismin nereden geldiġinin ihtilaflı olduġuna, İbn-i Düreyd'in "Necāşī Ḥabeşiydedür deyüp İbn-i Kuteybe Hiraḳl ve ḳayşer gibi memlûkden birer meligūñ ismi olduġu gibi Necāşī daḫi bir meligūñ ismidür didi ol taḳdīrce bu lafza 'Arabiye midür didi ol taḳdīrce bir lafza-ı 'Arabiyye midür didi ol taḳdīrce bir lafza-ı 'Arabiyye midür degil midür anda daḫi iḫtilāf itdiler pes muḫibb Ṭaberānī 'Arabiyyedür Neceşden müştakḳadur Neceş ise nūn'ūñ fetḫi ve cim'ūñ sükūni ile aşāretdür yā'ni ḳoparmak ve döndürmek veyāḫūd bir şeyde ibḳa-ı eşerdür ve Neceş daḫi bundan ma'ḫūzdur ol ki sila'ada yā'ni mitā'ada ziyādelikdür." (MHU/43a) açıklamasına yer verilerek kelimenin etimolojisine inilmiştir.

Kelimenin kökeni ve anlamıyla ilgili Hirevî'nin Ebu Bekir'den duyduġu " Neceşūñ aşlı bir şey içün aşāretdür anuñiçün şayyāda Necāşī ve Nāciş dinildi şaydı işāra itdüġinden ötüri" (MHU/43a) şeklinde bir bilgi nakledilmektedir. Ebu Duhba ve

Ebü Mende ise bu lafızla ilgili "Necâşî nun'ün kesrî ve ya'nuñ teşdîdi ve şin-i mu'ceme iledür diyüp bunlardan ğayrı nun'ün fethî ve cim'ün tahfîfi iledür (MHU/43b) demiştir. Şaganî "ya ile olmak efşahdur didi ve şâhibü'l-magrib cim'ün teşdîdi haţadur." (MHU/43b) demiştir. Müellif, bütün bu bilgilerin İmâm-ı Nevevî Hazretleri'nin *Tehzîbu'l Esmâ ve Ellugât* adlı eserinde geçtiğini ve "Necâşî" demenin "Nâciş " demek olduğunu, anlamının Habeşe malik olan mülukten her birine verilen bir lakap olduğunu (MHU/43b) söylemektedir. Burada Habeş kralı Necâşî'den bahsedilmektedir. Necâşî'nin ilk Müslümanlardan olduğu, ashâbı gördüğü, peygamberimizi görmediği bundan dolayı ashap olup olmadığına ihtilafı olduğu, İbni Mülakkî'nin ashaptan kabul etmediği diğerlerinin ashaptan kabul ettiği, konuyla ilgili ayet ve hadislerin varlığından (MHU/44a) bahsedilmektedir.

44a'nın son sekiz satırı, 45a-b'nin ve 46a'nın ilk yedi satırının tamamı Arapçadır. Kitabın ikinci babının ikinci faslı "Necâşî ve aşhâbınuñ rażıyallâhu 'anhum ahvâllerinde nâzile olan âyât-ı Qur'âniyye ve vâride olan eĥâdis-i nebeviyye" (MHU/46a) ile ilgilidir. Devamında "ĥazret-i peygamber 'aleyhisselâmuñ ĥaĥîkat ve nübüvvetine kendüler mâbeyninde taşdik ve ikrârları ile taĥķik biz Naşâriyüz diyenleri bulursun" (MHU/46b) ayetine yer verilmiştir. Bu ayette kastedilen kişiler "anlar Necâşî ve aşhâbı" olarak değerlendirilmiştir.

47b'de Bedir savaşında "Necâşînün elçisi ĥaĥķında ellezîne ateynâhum'ül-kitâb ĥavl-i şerîfi ve mimma razaĥnâhum yunfikün" (MHU/47b) ayetleri ve başka ayetler verilmekte ve izah edilmektedir. "ulaike lahum ecrum merreteyn ve yu'tikum kifleyn min raĥmetih" (MHU/48b) ayeti verildikten sonra konu toparlanarak "bu âyet-i kerîmede daĥi murâd olan ba'zılar 'Abdullâh Selâm ve aşhâbıdur ve ba'zılar Negrân ki Yemende bir şehirdür anuñ ehlerinden kırık adam ve Ĥabeşeden otuz iki adam ve Rûmdan sekiz kimsene ki Naşrâniler idi İmân getürdiler didiler ve ba'zılar bundan murâd Necâşîdür ki fevt olduĥda ĥazret-i

Cebrâil ‘aleyhisselâm resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem Necâşînün mevte haber getürüp resûlullâh daği aşhâbına rażıyallâhu ‘anhum sizün arzıñuzdan ğayrı arzda bir dîn karındaşınuz fevt oldı çıkuñ namâzını kıluñ deyüp peygamber hazretleri aşhâbı Bakı‘ ki Medîne-i Münevvere makâbiridür anda çıqup Habeşe bilâdına nazar itdükde Allâhu teâlâ cemî‘i hâci ref idüp Necâşî rażıyallâhu ‘anhuyu serîri üzerinde görüp aşhâb ile namâzın kılduklarında" (MHU/49a-b) şeklinde konu Habeşilerin fazlına bağlanmaktadır. Bu ayet-i kerimelerin inme sebepleri açıklanırken peygamberimizin cenaze namazı kılması sonrası münafıkların "ömrinde görmeyüp ve dînine girmeyen bir yaban eşegi Naşrânînün namâzın kılar didükleri için bu âyet-i kerîme nâzile oldı didiler" (MHU/49b) izahı verilmektedir.

Kitapta "Necâşî ve aşhâbınıñ rażıyallâhu ‘anhum aĥvâllerine muta‘allıka eĥâdîş-i şerîfe (nin) çok" (MHU/49b) olduĝu da belirtilmektedir ancak müellif iki hadisle iktifa edeceğini belirterek "ol ĥadîşlerden biri Taberânî İbn-i Abbas rażıyallâhu ‘anhumadan iĥrâc itdüĝi şeydür ki taĥķîķ Necâşî rażıyallâhu ‘anhumun aşhâbından kırķ kimsene resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretine gelüp Uĥud gazâsına peygamber ile bile ĥâzır oldılar ve ba‘zısı (MHU/49b) mecrüh daği olup lakin bunlardan kimsene katıl olunmadı pes bunlar mü‘minlerde olan muzâyaķa ve iĥtiyâc gördiler ise ya resûlullâh biz ĝanîlerüz bize izin virün bilâdımızdan varup mâllarımızı getürüp müslümânlara mâlımız ile muvâsât idelim yâ‘ni anlarun ĥâcetine şarf ve infâķ idüp bilece şabırda olup ve fakr ve ĥâcetde anlara iķdâm idelim didi resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem daği anlara izin virüp gidüp bilâdlarından mâlların getürüp müslümânlara anuñla muvâsât itdiler" (MHU/50a) şeklindeki hadiseden bahsedilmektedir. Bu hadislerden ikincisi şü olay içinde dile getirilmektedir: "ol ĥadîş-i şerîfün birisi daği Beyĥâķi Delâ‘ilde Ebi Ümâme rażıyallâhu ‘anhudan iĥrâc itdüĝidür ki Ebi ‘Ümame Necâşînün elĥisi resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerine geldükde resûlullâh bunlarun ĥizmetine ķâ‘im olup nefsi şerîfe ve azîzeleri ile

anlara hizmet itdüklerinde aşhâbı güzîn rażıyallâhu ‘anhum ecma‘în ya resûlullâh biz saña kifâyet iderüz senüñ idecegüñ hîdmeti biz idelim didiler resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem daği taḥkîk bunlar benim aşhâbıma Ḥabeşe hicret itdüklerinde ikrâm etmişler idi ben daği şimdi bunlara bî-nefsih hizmet idüp mükâfâtın itmek baña ğâyet sevgülüdür deyü cevâp virdiler" (MHU/51a). Müellif, konuyu "yuşarudan berü zikrolunan âyât eger eḥâdîş cümlesi Necâşinüñ ve aşhâbınun rażıyallâhu ‘anhum fażıl ve şereflerine delâlet ve şehâdet ider"³ (MHU/51b) şeklinde toparlamaktadır.

51b'nin dördüncü satırından 56b'ye kadar olan kısım Arapçadır. Burada Arapça olarak üçüncü fasılda anlatılacaklara değinilmektedir ve 56b'de ikinci babın üçüncü faslının konusu "ḥâzret-i peygamber şallallâhu ‘aleyhi ve sellem aşhâbından ba‘zısı Mekke-i mükerrermeden Ḥabeş memleketine hicretinde ve Ḥabeşe sultânı Necâşinüñ anlar ile ḥüsn-i mu‘amelesi ve lütüf-ı mantıqası beyânında" (MHU/56b) olduğu söylenmektedir. 57a-b'de müşriklerin müslümanlara cefalarının artması neticesinde dayanılmaz bir hâlin ortaya çıkmasından, henüz cihat emri verilmediği için neler yapılması gerektiğinin istişare edildiğinden, Habeş'te Necâşî denen, halkına zulmetmeyen kendi bulunduğu yerde zulme geçit vermeyen bir padişah olduğundan, peygamberimizin emri ile on bir rical ve dört hatunun gizlice Habeş'e gitmesinden bahsedilmektedir (MHU/57a-b).

İmam-ı Süyûtî'nin *Evâ'il* isimli kitâbında bu kişiler "evvel hicret idenlerden biri ḥâzret-i ‘Osmân rażıyallâhu ‘anhuñ ḥâtunı Rukiyye binti resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve selemdür ve Zübeyr bin El-Avvam ve ‘Abdullâh bin Mes‘ûd ve ‘Abdurrahman bin ‘Avf ve Ebu Ḥuzeyfe bin ‘Utbe ve ḥâtunı Sahla binti Suheyl bin ‘Amr ve Muş‘ab bin ‘Umeyr ve Ebu Seleme bin ‘Abdüleled ve ḥâtunı Ümmü Seleme binti Ebi ‘Umeyye ve ‘Osmân (MHU/57b) Fat‘ûn ve ‘Amir bin Rabi‘a ve

³ Müellif bu bilgilerin Süyuti'nin *Ezhârü'l- Urûş* adlı kitabında da geçtiğini belirtmektedir .

ḥātūnı Leylā binti Ebi Ḥaṣme ve Ḥaṭīb bin ‘Amr ki Ḥabeşe evvel gelen budur ve Suheyl bin Beyzādur bu hicret ḥazret-i resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi ve sellem ba‘ş ve irsāl olduğu nesneden beşinci senenüñ receb ayındadır işde bu hicret hicret-i evvelīdür bundan şoñra Ca‘fer bin Ebi Ṭalīb ve zevcesi Esmā binti ‘Umeys Ḥabeşe çıkup hicret itdiler ve muslümānlar bunlara tābi‘ olup ba‘zısı nefsi ve ba‘zısı ehil ve ‘ıyāil ile hicret itdiler" (MHU/58a) şeklinde verilmektedir.

Bu hicretler devam etmiştir, hicretler neticesinde Mekkeli Müşrikler eza ve cefadan vazgeçti şeklinde Habeş'e haber gelmiştir, Müslümanlar yurtlarına döndüğünde Müşrikler ezalarına devam etmiştir ve Müslümanlar da tekrar Habeş'e dönmüştür ve böylece "hicret-i rāniyye" vuku bulmuştur (MHU/58b). Kitapta Süyūtī'nin *Vesā'ilü Ma'rifetü'l-Evā'il* isimli kitabında "elḥāşil Ḥabeşe hicret idenüñ cem'isi oğlancıklardan ve ḥātūnlardan ma'ada seksen iki kimsene idi" (MHU/58b) dendiği aktarılmaktadır. Müslümanlar burada rahat bir şekilde yaşamaya başlamışlardır.

Daru'n-Nedve'de toplanan Mekkeli Müşrikler kendi aralarında Necâşī'ye oradaki Müslümanları geri göndermesi için çeşitli hediyeler göndermeye karar vermişler ve "‘Amr bin El ‘Āş ve ‘Umāra bin Ebi Mufiṭi ve ba‘zılar ‘Abdullāh bin Ebi Rabi‘e El-maḥzūmi" (MHU/59b) ile hediyeleri göndermişlerdir. Oraya varan heyet çeşitli yalanlarla ve vaadlerle hicretteki Müslümanları Necâşī'den istemiştir. Bu söylenenlerin doğru olup olmadığını tahkik için Necâşī Müslümanları huzura çağırır, Müslümanlardan İmam-ı Cafer müşriklerin söylediklerini bir bir sorar ve cevabını verir, hakikat ortaya çıkar, hediyeleri alan Necâşī'nin beylerinden bazıları tevdi edilmesi taraftarı olur (MHU/560-61) ama Necâşī "gazaba gelüp Allāh ḥāzırdu ben bunları virmezim ve bir kavim ki gelüp baña cār olalar bilādıma konalar ben anlara yaramazlık daḥi itmezim ḥatta bu fā'ifeyi çağırup su‘āl idüp kendüler ḥaḳḳında bu iki kimsenenüñ didüğü şey göreyin vāḳi‘ ise teslīm idüp kavimlerine reddiderin eger ḡayrı-vāḳi‘ ise bunları

kavimlerine men' idüp bu şahıslara teslîm itmezsin her ne kadar benim yanımda câr olurlarsa bunların civârını gökcek görüp ihsân iderin" (MHU/62b) der. Ardından kendi din adamlarını çağırır, çan çaldırır ve meseleyi tedkik etmek üzere toplanırlar. Necâşî'nin ulemasının sorduğu sorulara cevap verirler ve Cafer'in anlattıklarının gerçek din olduğu, İsa tarafından, Musa tarafından önceden gelecek peygamberin isminin verildiği, müjdelendiği doğrulanır. İmam Cafer, İslamiyet'in peygamberin kendilerine sunduğu esasları anlatır, sure-i Kehf'i ve Meryem'i okur, bunları duyan Necâşî ağlar, gözyaşları sakalına kadar akar ve Müslümanlara kendi ülkesinde serbestlik tanır (MHU/62-65).

Daha sonra Necâşî Amr'ın ve yoldaşının üzerine getirdikleri hediyeleri reddidüp "sizün hedâyañuz baña rüşvetdür aluñ rüşvetiñüzi Allâh baña mülk virüp benden kaçta rüşvet almadı ben dañi kimsene ne rüşvet almâzın" (MHU/66a) der, heyet getirdikleri rüşveti alarak geri döner ve Müslümanlar da orada emniyet içinde yaşamaya devam eder (MHU/66b).

67, 68 ve 69a Arapça olarak kaleme alınmıştır ve 69b'de bab-ı sanîde mezkur olan fustuldan dördüncü fasıl "hâzret-i resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellemün Necâşî razıyallâhu ve Necâşinün resûllah hâzretine irsâl itdüğü mektûblaruñ beyânında ve Necâşinün Ümmü Hâbibe razıyallâhu 'anhayı resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve selleme tezvîci ve Necâşî kendü mālından anı techîz idüp Hâbeşeden Medîne-i Münevvereye irsâli" (MHU/69b) şerhinde olduğu hakkında bilgi verilerek peygamberimizin Necâşî'ye gönderdiği mektup ve onu İslam'a daveti nakledilmektedir. Mektubu okuyan Necâşî "Allâhiçün şehâdet iderin yâ'ni Allâhu teâlâya yemîn ide iderin ki taħkîk ol hâzret-i Muħammed şol Nebî-i Ümmîdür ki ehl-i kitâb kitâblarında va'ad olunduğı üzere muħarrer bilüp anuñ kelimesine muntazırlar idi (MHU/70b) ve dañi hâzret-i Mûsânuñ rākibü'l-ħimârlık ile beşâreti hâzret-i 'İsânuñ rākibü'l-camâllik ile beşâreti gibi idüğüne şehâdet iderin didi andan şoñra Ca'fer bin Ebi Tâlib hâzır olduķda İslâma gelüp

İslâmı gökcek oldu ve resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem hâzretine icâbet ve taşdîkine ve hüsni-İslâmına kitâb yazdı yâ‘ni mektûb gönderdi" (MHU/71a).

Kitapta mektubun içeriği de verilmektedir. Burada yazılanların "*Tefsîr-i Begavî ve Vâkıdide ve Mevâhibü Ledüni*"de geçtiği belirtilmektedir. Necâşî mektupla birlikte kendi oğlu Eriha bin el Azheme'yı Habeşe'den 60 kişiyle peygamberimize gönderir. Resûlullâh sallallahu aleyhi ve sellem Hayber'de iken grup peygamberimize vasıl olur (MHU/72a). İlerleyen kısımlarda Habeşilerin fazlından olmak üzere peygamberimizin Ebu Süfyan'ın kızı, Müslüman olup sonra kendi dini Hristiyanlığa tekrar dönen eşi Ubeydullah b. Cahş'tan ayrılan, ikinci kabileyle Habeşistan'a hicret edenlerden asıl adı Remle olan Ümmi Habibe ile evlenmesi, bu evlilikte Necâşî'nin verdiği hediyelerden bahsedilmektedir (MHU/73-74). Müellif olayın teferruatları olduğunu, bir kısmını anlatmakla yetindiğini, peygamberimizin Necâşî'ye bir kere mi iki kere mi mektup gönderdiğini ihtilafli olduğunu belirtmektedir (MHU/74a-b).

74b'nin son beş satırı, 75a-b ve 76a Arapçadır, beşinci fasılda neler olduğunu anlatmaktadır. İkinci bölümün beşinci faslında neler olduğu Türkçe olarak 76b'de anlatılmaktadır. Bu bölüm " Necâşî razıyallâhu ‘anhuñ peygamber ‘aleyhisselâm hâzretlerine ve peygamberüñ Necâşîye hediyeleri beyânında ve Necâşî'nün vefâtı ve hâzret-i resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellemün aşhâb razıyallâh ‘anhum ile Baqi' ki Medîne-i Münevvere maķâbiridür anda Necâşî arz-ı Habeşede fevt olduķda Necâşî'nün namâzın kılmaları" (MHU/76b) ile ilgilidir.

Necâşî'nin peygamberimize gönderdiği hediyeler: "bir katırdur ve iki kara yumuşak iç öyükdür bir altun yüzük ki anda bir faşş-ı Habeşî var idi fâşş-ı Habeşî bilâd-ı Habeşede şıyle mâ'il zebercedden bir nevi'dür bu muķavvel bir hâtem ve daħi üç ‘anzât yâ‘ni asâdan uzunca ve seküden kışacıķ ucu demürlü

ekşeriyeyin adamlar ol diyârlarda silâh yirine ellerinde götürürler mızrak şekli bir nesne bir qarûra gâliye misk" (MHU/76b-77a-b)tir. Peygamberimiz bu hediyelerden "birini kendü nefsi şerîfeleri için alıkoyp ve birini hazret-i 'Ömere ve âhîrini hazret-i 'Osmân rażıyallâhu 'anhumaya" (MHU/77a) vermiştir.

Ref'-i Şânü'l-Hubşân, Allama-ı Şüyüti rahimahullâhu'nî *Ezhârü'l-Urûş* ve İbni el-Cevzî'nin *Tenvîrü'l-Ğabaş* adlı kitabına göre bu hediyelere karşı peygamberimiz de Necâşî'ye "sündüsden bir cübbe yâ'ni ince ibrüşimden işlenmiş ve bazıları altın ile tokunmuşdur didiler bir kaftân idi ki bir rāhib anı peygamber hazretine hediye göndermiş idi resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem daği anı Necâşî'ye hediye gönderdi nitekim Ezhârü'l-Urûşda böylece mezkûrdur ve daği bir hülle yâ'ni iki latîf şavb veyâhüd bir izâr ve bir ridâ gönderdi zîrâ iki olması için hülle dinilmez deyü muşarrahdur ve daği bir kaç okıyye misk" (MHU/78a) göndermiştir. Ancak hediye kendisine ulaşmadan Necâşî vefat etmiştir. Olay kitapta şöyle nakledilmektedir: "Cebrâ'il 'aleyhisselâm hazret-i resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem Necâşî'nün öldüğü gün haber virdi resûl hazreti daği aşhâbı rażıyallâh 'anh sizün arzıñuzdan gayrı arzda bir qarındaşıñuz fevt oldu ki ol Necâşîdür çıkuñ anuñ üzerine namâz kıluñ didiler Şahîh-i Müslümde hazret-i Cābirün rivāyetinde bu gün bir şālih er fevt oldu çalkuñ yukarı qarındaşıñuz Azhîma üzerine namâz kıluñ didi der İmām-i Cābir bin 'Abdullāhuñ (MHU/79a) Şahîh-i Buḥārîden itdüğü rivāyetde bugün fevt oldu çalkuñ qarındaşıñuz Azhîme üzerine şalât idüñ didi der ve ala küllil vucūh Necâşî'nün şalâtına aşhāba emridüp Baķi'-i mübāreke çıkdılar andan veçhe arzda Medîneyle Ḥabeşe beyninde olan havā'il ve hevācib ref' ve def' olundu ve resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem Necâşî serîri üzerinde görüp aşhābla Necâşî'nün namāzın kıldılar ve namāzında dört tekbîr idüp ve anuñiçün istigfâr itdiler" (MHU/80a).

80a'nın yedinci satırından itibaren üçncü baba geçilmektedir ve üçüncü bapta neler anlatılacağı Arapça verilmektedir. Arapça anlatım 80a-b, 81a-b, 82a-b, 83a

ve 83b'nin sekizinci satırına kadar devam etmektedir. Buradan itibaren üçüncü babın birinci faslının: "resūlullāh şallallāhu ʿaleyhi ve sellemūn Ḥabeşī tāʿife eger memlūk eger hūr hizmet-i saʿideleri ile müsteʿid olan şaḥābenūn rażıyallāhu ʿanhum isimlerin ve ḥāl ve şānların zıkr ve şerḥ"i (MHU/83b) ile ilgili olduğu söylenmektedir. Bu cümleden olmak üzere burada bahsi geçen kişilerin ilki " ḥazret-i Bilāl-i Ḥabeşī rażıyallāh ʿanh İbn-i Ebi Rabāḥdur ki İbn-i Ḥamāma dimekle maʿrūfdur ve künyeti yāʿni laḳabı Ebu ʿAbdullāh" (MHU/84a)tır. Bir diğeri peygamberimizin azat ettiği "Şükṛān dimekle mulaḳḳab olan kimsenedür adı Şālih bin ʿUdeydür ʿAbdurrahman bin ʿAvfuñ Ḥabeşisi" (MHU/87a)dir. Kitabın devamında Hz. Hatice'nin köle olarak aldığı ve efendimize hediye ettiği Zeyd⁴, Ebu Laḳiṣ⁵ daḫi Nūbi tāʿifesinden Riyāḥ-ı ʿUsūd ve Gergere, Ḥālīd bin Elḥavari, Zū-Mendem ve Zū-Zaḥs ve Zū-Manaḥib, Nail bin Eymen, Said bin Bekir ve Yekren Elkabşi gibi isimlerden bahsedilmektedir.

93a'nın son altı satırı, 93b, 94a ve 94b'nin ilk üç satırı Arapçadır, üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir ve ikinci fasılda neler olduğu anlatılmaktadır. 94b'de ikinci babın ikinci faslının "ḥazret-i peygamber ʿaleyhisselāmuñ ve ehl-i beytinūñ rażıyallāhu anḥumuñ Ḥabeşiyeye cāriyelerinden ḥazret-i peygamber ʿaleyhisselāma şaḥābiye olan Ḥabeşiyeler" (MHU/94b) hakkında olduğu ancak cümlesinin burada zikredilemeyeceği belirtilmektedir. Bu kişilerden peygamberimiz üstüne çok hizmeti bulunan, İmam-ı Müslim'in *Tenvîrül-Gabaş* isimli eserde Hz. Osman zamanında vefat ettiği belirtilen (MHU/96a) Ümmü Eymen Ḥabeşiyeye, *Ezhar* isimli kitapta bahsi geçen "Ümmülmü'münin Ümmü Ḥabibe ḥazretlerinūñ Ḥabeşiyeye cāriyeleri Bereke, Ebi Ṭālib kıızı Ümmühāni ḥazretlerinūñ cāriyeleri Tabga rażıyallāh ʿanhumu, *Refʿ-ı Şān Elḥubşān* nām kitābda mezkūr ve birisi daḫi noḳḳalı gayn'uñ zammesı, fa'nūñ sūkūmı ile Guḫra'dur ki ḥazret-i ʿÖmerūñ

⁴ Müellif bununla ilgili bilgileri *Lahcetül Mawafil ve Tuwfe* adlı eserden geçmektedir (MHU/88a).

⁵ Müellif bununla ilgili bilgileri *Refʿ-ı Şān Wubşan* adlı eser ve İmam Ṭaberāni *rawmatullāhin Cami>-i Şagiri*'nden aktarmaktadır (MHU/88a).

oğlu 'Abdullâh, oğlu 'Ömerüñ mu'tekîsi (MHU/96a), ehl-i cennetden bir hâtûn - *Ref'-i Şân Elhubşân* adlı eserde zikredilmektedir- (MHU/96b), hazret-i Su'ayra Habeşiyeye (Suayra El Esediyye) beni Esedüñ mu'tekesinden" (MHU/96b) bahsedilmektedir.

97a beşinci satırdan itibaren, 97b ve 98a'nın ilk üç satırı Arapçadır ve üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Burada üçüncü fasıl Arapça giriştir. Üçüncü babın üçüncü faslının konusu "aşhâb-ı kirāmuñ Habeşî kullarından, hazret-i peygambere aşhâb kimseneler beyânında" (MHU/98a) şeklinde belirtilmektedir. Habeşî olup da peygamberimizin ashabından "şehîd olan hazret-i Mihca' ki mim'üñ fethi kesri ve cim'üñ fethi iledür, hazret-i 'Ömer rażıyallâh 'anhuñ mu'tekîdür, Mekke-i Mükerrameden Medîne-i Münevvereye evvel hicret idenler Bedr gâzâsında şehîd olan müslümânlaruñ evvelidür şehâdet hazret-i peygamber 'aleyhisselâm anı sâdât-ı ehl- cennetden add itmişdür- (MHU/98a), İmâm-ı Nevevî rahimahullâh hazretleri Tehzîb'inde böylece zikr ve beyân eylediği hazret-i 'Ömer rażıyallâh 'anhuñ mu'tekî, Eslem hazretleri -labaķı Ebu Hâlid idi, ba'zılar Ebü Zeyd daķı dimişler bu yer Habeşî idi ki hazret-i 'Ömer rażıyallâh 'anh bunu satun almış idi aşhâbuñ olarından çok kişilerden, ehâdiş-i şerîfe rivâyet etmişlerdür, rażıyallâhu teâlâ 'anhum Mervân hilâfesinde yüz yigirmi dört yaşında fevt oldu- 'Abdullâh Maħzûmî hazretinüñ oğlu 'Amruñ oğlu Ebi 'Ömerüñ oğlu 'Abdullâhuñ mu'tekî ve ba'zılarının Ebi 'Amranuñ mu'tekîdür dediği hazreti Eymen Habeşî (MHU/98b), hazret-i Mugîre bin Şu'benüñ mu'tekî Beyâr (MHU/99a), Nahri Elşuķarî hazretlerinüñ mu'tekî 'Āşım (MHU/99b) gibi İbn-i Mende ve ğayrı bunu daķı şahâbeden zikr ettikleri, İmâm-ı Nevevî *Tehzîbü'l Esma ve'l Lüğatında* böylece zikr ve irâd (MHU/99b) eylediği kişilerden bahsedilmektedir. Aslında "tâ'ife-i Hübüşuñ hür-ül aşl olup hazret-i peygamber 'aleyhisselâma ve ehl-i beyt ve aşhâbına hizmet iden şahâbe-i Hübüş rażıyallâh 'anhum (un) çok" olduğu, "bu mevzû'da zikri mümkün" Olmadığı "hâl ve zamân ihtîşar iktîza" (MHU/99b) edildiği söylenmektedir.

99b'nin son altı satırı, 100a-b ve 101a'nın son üç satırına kadar dördüncü fasılda geçen konular Arapça olarak verilmektedir ve bir kısmı kırmızı çizgiyle çizilmiştir. 101a'nın son üç satırında üçüncü babın dördüncü faslının "tā'ife-i Kureyşüñ ve aşhāb-ı kirām ve tābi'īn ve ehl-i beyt-i resūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem hazretlerinüñ Habeşiyye cāriyelerden toğan oğulları arz-ı (MHU/101a) Habeşede aşhāb-ı kirāmdan kimler toğmışdur anlarıñ zikri beyānında" (MHU/101b) olduğu belirtilmektedir. Bu kısımda "Şafvān bin Ümmeyye bin Halef, 'Amr bin El'āş, 'Abdullāh bin Zübeyr, Muḥammed bin Ca'fer, İbrahim bin Ḥasan bin Hüseyin ve anuñ iki oğlu Muḥammed ve Ca'fer, Ebü Tālib oğlu 'Aḳilüñ ālinden Süleymān bin Ḥasan ve Hazret-i 'Osmān evlādından Muḥammed bin Ebi 'Abdumelik" (MHU/101b) isimleri verilerek aslında beyan edilebilecek çok kişinin olduğu bu kadarıyla yetinildiği söylenmektedir. Kitapta "Elşeyḫü'l-'Allāme mevlāna 'Abdunnāfi' bin İraḳ raḫmatullāh 'aleyhi hazretlerinüñ risālesinde hikāyet ider ki şeyḫ hazretinüñ bir qarındaşı var idi ki aña Nu'mān dirler idi anuñ Habeşiyyeden bir oğlu toğdı bir oğlancuḫ idi ki benim ammım Nu'mān ve tayım Necāşīdür dimekten zā'il ve ḫāli olmaz idi" (MHU/102a) şeklinde bir latifeden bahsedilmektedir. Devamında "şaḫabe-i kirāmdan arz-ı Habeşede tevellüd idenleri pes gāyet çoḫdur lakin bunlardan ba'zısı Ebi Tālib oğlu hazret-i Ca'ferüñ oğlu 'Abdullāh raḫıyallāh 'anhuma" (MHU/102a) olduğu, *Esmā-ı Ricāl* isimli kitapta "hazret-i Ca'ferüñ Muḥammed ve 'Avf dirler iki oğlu daḫi var idi anlar daḫi arz-ı Habeşede tevellüd itdiler" (MHU/103a) dendiği aktarılmaktadır. Burada "Hāriş bin Hāṭib ve qarındaşı Muḥammed (MHU/103b) -İslam'da Muhammed ismiyle evvel tesmiye olunan- (MHU/104a), -hazret-i resūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellemüñ beslemesi hazret-i ümmü'l mü'minīn Ümmü Selemenüñ Ebi Selemeden olan oğlu 'Amra (MHU/104a), Ümmü Hālid binti Hālid bin Sa'īd bin El-'Āş El-Emevī (MHU/104b) arz-ı Habeşede tevellüd iden" (MHU/103b) aşıptan sayılmaktadır.

104b'nin beşinci satırından 105a'nın sondan ikinci satırına kadar dördüncü bapta anlatılanlar Arapça olarak verilmektedir. 105a'nın son iki satırından itibaren Türkçe anlatım tekrar başlamaktadır. Burada "bu muhtaşarda mezkûre olan ebvâbdandur dördüncü bâb ehl-i âdâbuñ tã'ife-i Hübüşuñ (MHU/105a) aslında zıkr ve taḥkîk ve tenmîk itdükleri eşyanuñ beyânındadır ve bu bâbda girü geçenler gibi dört faşıl vardır" (MHU/105b) denilerek dördüncü baba geçilmektedir. Belirtildiği üzere bu bap da beş fasıldan meydana gelmektedir. Bu babın birinci faslının "Habeşîleruñ envâc ve aşnâfindan beyn'il ahâli ma'rûf ve meşhûr olan şeyleruñ beyânı" (MHU/105b) ile ilgili olduğu söylenmektedir. Müellif "bu tã'ife-i mübareke nefsi-âdet vaşfında ve ḥalḫ mâbeyninde olan itibârâtda mütefâvitler ve daḫi cinslerinde ve ṭabaḫalarında ḡâyet çok tã'ife" (MHU/105b) vardır diyerek bunlardan "bu tã'ife beyninde meşhûr ve muta'araf olup ekşer-i nâs bildüklerin alelḫuşuş Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ahâlisi ve ehl-i Yemen ve İraḫayn yâ'ni Buşra ve Kûfe ḫalḫından olan sâyir 'Arablaruñ kıtlarında ma'lûm ve maḫbûl olanları" (MHU/105b) zikrettiğini belirtmektedir. Daha sonra "Ebü'l-Ferec İbnü'l Cevzî, Sūdân ve Habeş tã'ifesinüñ fazâ'ili ḫaḫḫında yazduḫı *Tenvîrül-Ġabaş*" (MHU/106a) isimli kitabında bu taife hakkında "itibârda mu'taber olandır amma bu tã'ifeden her bir cins için ḫâllerine göre eyü âdet ve ḫişetler zikreylediler zîrâ bunlaruñ cem'isinüñ üzerine ḡâlib olan ziyâde kerem ve güzel ḫulḫ ve gökçek vaşıfdur ve daḫi sâyir tã'ifeye nisbet bunlaruñ cefâ ve ezâsı yokdur ve güler yüzlü ve aḫızları zâhîren ve bâḫınan pâk ve ṭâhir ve ibâdetleri latîf ve mülâyim ve sözleri lezîz ve şîrîndür (MHU/106a) bunlaruñ askerleri manşûr ve memdûḫ ve fî'illeri maḫbûb günâhları maḫḫûr ve mükerrrem ve a'mâlları meşḫûr ve ticâret ve mu'ameleleri marbûḫ evvel gelmiş" (MHU/106b) bilgisi aktarılmaktadır. Daha geniş bilgi için *Tenvîrül Ġabaş* ve İmam-ı Ḥafîz Şüyûṭî rahmatullâḫ 'aleyhi ḫâzretlerinüñ *Ref'î Şân El-ḫubşân* adlı esere müracaat edilmesi salık verilmektedir (MHU/107a).

107a'nın altıncı satırından itibaren ikinci faslın içeriği Arapça olarak verilmektedir. Bu Arapça anlatım 107b, 108a-b boyunca devam etmektedir. 109a'dan itibaren dördüncü babın ikinci faslının " t̄ā'ife-i Ḥubūşuñ medḥ ve şıfatlarında dinilen eşyanuñ zıkrı" (MHU/109a) ile ilgili olduğu söylenmektedir. Habeşilerin fazlıyla ilgili onlardan "bu Ḥabeşiler ḥazret-i Loḳmān ve ḥazret-i İbrāhim Ḥalil 'aleyhümesselāmuñ ḳavli Dımaşḳ ve ḥazret-i Bilāl rażıyallāhu 'anh ve Şaḳrān ve Necāşī ve Mihce' bunlaruñ ḡayrı şaḫābe ve tābi'ın ve ḥazret-i seyyidü'l-mürselīn" (MHU/109a-b)den gibi kişiler zikredilmektedir. Habeşilerin "ḥālbuki zikrolunan ḥazretlerüñ seferlerinde gitmeyüp mu'ḳim olduklarında ve hicret itdüklerinde ve Allāh yolına ḡazā itdüklerinde hizmetlerinde bu Ḥabeşilerden cema'at-ı keşire olmuş idi ve bu sebep ile şeref ve faḫra ve ecir ve şevāba yetişüp ve bu sultānlara muzāf olup izāfetle her yerde şerīf olmuşlar idi nitelim Beytullah ve naḳatullāh da Allāhu teālā ḥazretlerine izāfetle beyt ve naḳa şerīf" (MHU/109b) oldukları söylenmektedir.

112a'nın son beş satırı ve 112b'nin ilk on satırı Arapça ve üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Bu kısım bu faslın Arapça muhtasarıdır. 112b'nin son üç satırında dördüncü babın üçüncü faslının "Ḥabeşiyelerüñ zātında ve bunlaruñ zātında olan güzel sıfatlaruñ beyānında" (MHU/112b) olduğu belirtilmektedir. Başka kadınlara bakılarak erkek koyun eti nasıl lezzetli ve makbul ise Habeşiyeler de diğer insanlara öylece lezzetli ve makbuldür denilerek Habeşiyeler "ḥarāret ve bürüdet ve yübüset ve rutübet cihetinden beynü'l-emzicā mertebe-i i'tidāldadır amma ḡāyet siyāh olanlar ḥār ve yabısdür pes hemen ol cehennem odunu belki se'ir didükleri cehennemüñ āteşidür ki insān derdmendi yaḳup fenā virür amma aḳ 'avretler ol ḳadar bārid ve rāḫıbdur ki pes hemen eyyām-ı şitā ḳarı ve zemherir sovuğudur amma Ḥabeşiye t̄ā'ifesi zikrolunan levnlerden ḳanḡı levnde olursa olsun ḥarāret ve bürüdet mertebelerinde ḥadd vasatdadur ve bu iki ḫāletde bile mertebe-i i'tidāldadır ve iki vaḳitte bile nāfi'edür ısıcaḳda ve sovuḳda (MHU/113a) nefis ve cennet-i firdevsdür ehl-i aḳıl ve ḫikmet ve tecrübe ve

ferâset kâatlarında" (MHU/113b) böyle oldukları söylenmektedir. Aynı zamanda Habeşiyelerle cimada bulunmanın birçok kitapta belirtildiği üzere "hastalara şifâ virüp ve hârâreti olanuñ âteşini itfâ ider ve amraz-ı keşire ve mütenevvi'eyi izâle ider ve hâlbukey bunlaruñ cima'larınıñ soñında a'zada ve â'sâbda futûr ve za'af yokdur belki kuvvetine kuvvet ve tekrâr cima'larına rağbet ve şevk virür" (MHU/113b) denilmektedir.

113b'nin son satırı, 114a-b, 115a-b, 116a ve 116b'nin ilk üç satırı dördüncü babın dördüncü faslının Arapça muhtasarıdır ve üstü kırmızı çizgiyle çizilmiştir. Dördüncü babın dördüncü faslının "tâ'ife-i Habeşiyenüñ yüzlerinde şurûd dimekle ma'rûf olan dâğ ve hâtlaruñ beyânı" (MHU/116b)ndadır. Devamında Habeşilerin yüzünde olan bu belirtilerin sebebi şöyle bir rivayetle anlatılmaktadır: "mülûk-i İslamiyyeden bir melik Habeşe gelüp muhârabe ve muhâşara itdi ve diledi ki bunları selb idüp mâlların ala ve kendülerini ve ehil ve ezvâc ve evlâd ve ensâbla katlide ve meyvelerin ve ekinlerin ve eşcârların ka'f idüp dâr ve diyârların hârâb ide pes bunlar bu hâle mu'ṭali' olacak bunuñiçün bu meligi çok ta'ayyüb idüp ve bundan şulh taleb itdiler ve ehl-i kitâb ve imân olup ve İbn-i 'Ümrân dîni ve hâzret-i 'İsâ 'aleyhisselâm şeri'ati üzere andan ba'zısı bu melike didiler ki ya melik sen bu işi itme gel bizi ehl-i zimmetden kıl sâyir ehl-i kitâb gibi biz dañi saña hârâc ve cizye virelim bize ve ezvâc ve evlâdımıza ve emvâl ve emlâgımıza ta'arruz etmeye sâyir mülûk-i İslâmiyye itdüğü gibi (MHU/117b) bizi ehil ve ev'ânımız üzere emîn olıca kıl didiler pes ol melik bunlara sizde tã'ife-i zenc ve kırallar gibi puta taparlar var imiş işitürüz deyüp anlar dañi kendülerde ka'fa Hâk Celle ve Âlâya gayrı şerik kılmadıklarına Allâhu teâlâ hâzretine ve âyâtına cümlesi yemin idüp aqvâllarına delâ'i'l-i 'aqliyye ve nakliyyeden hücec ve berâhün-i ikâmet itdiler böyle olıca bunlar ehl-i kitâpdan oldukları muhâkkağ oldi ise bu tã'ife-i Hubûşî dâr veyâ diyârında muqarrer kılup hârâc ve cizye virmek üzere bunlar ile muşâlağa itdi tã'ife-i mezbûra dañi mu'ṭi' ve munqad ve mu'tekid oldılar pes bundan soñra ol melik bunlaruñ dâr ve

beldelerinden ittiḥāl murād itdi ise bunlar siz müşriklerden mümtāz olmağıçün ve inkiyād ve itā'atiniñuze işāret olup (MHU/118a) sāyir mülük sizi ehl-i kitāb ve ehl-i imān ve zimmet olduğıñuzı bilmek için bir 'alāmet važ' idüñ ki ol mülük daḥi cizyeñüzi kabül ideler pes bu taqḍirce ol zamānda size bu 'alāmet sebeb-i ri'āyet ve ḥürmet olur didi pes bunlar daḥi üç gün müşāvere idüp ba'de ḥālā yüzlerinde müşāhede olunan resim üzere vesm ve şurūṭı yā'ni dāğ ve çizileri kılamak üzere ittifaq itdiler andan bunlardan ba'zı iki kaşları arasında olan bir dāğ ile iktifā idüp ve ba'zısı üç dāğla ki ikisi gözlerine qarīb olandur pes bu vech üzere dāğlar urulup ba'de ol meligüñ yanına girdiler pes ol melik bunlaruñ yüzlerinde bu dāğları gördi ise azīm ta'accüb idüp bunlara bu ḥāl nedür der niçün bunu (MHU/118b) böyle itdiñüz didi Ḥubūş ṭā'ifesi daḥi cevāp virüp biz bu fi'li evvel emirde edyān-ı bāṭile ehlinden imtiyāz için itdik didiler pes ol melik daḥi bu taqḍirce bu fi'liñüz abeş ve 'ayıp olmayup size bir zeyn ve ḥüsn olmuş oldı el-a'mālū binniyyāt niyyetiñüz ḥayır olmağın bu daḥi ḥayır olmuş didi andan soñra ya niçün bu dāğları ba'zıñuz bir ve ba'zıñuz zāvic idüp iḥtilāf üzere oldıñuz deyü su'āl itdi ol kimseneler ki bir dāğ iḥtiyār itdiler anlar didiler ki ğarażımız kefere ve müşrikīn tā'ifesinden imtiyāz idi bunuñla ḥāşıl oldı anuñiçün bir ile iktifā itdik deyüp anlar ki üç dāğ iḥtiyār itdiler anlar cevāpda şol dāğlar ki gözleruñ iki tarafındadır anlar gözlerimize (MHU/119a) nef' için ve daḥi bize 'ayın isābet etmeyüp yā'ni göz dikmeyüp sālim olmak içündür deyü cevāp virdiler pes ol melik daḥi bunlaruñ kelāmlarını kabül ve istiḥsān idüp ve riza üzere bilād ve memleketlerinde bunları muqarrer idüp emn ü emān ve lütuf ve iḥsānla koyup gitti işde ol zamāndan berü bu ṭā'ife-i mübārekenüñ vucūh-u şebihelerinde yā'ni güzel yüzlerinde bu dāğların važ'ī ādet olup nesil ve evlādlarında bu dāğlar ābā ve ecdādlarında tevārūş idüp bu güne gelince cümlesi ide gelmenüñ sebebi budur" (MHU/119b)

Kitapta kendini ehl-i kitaptan ayırmak maksadıyla olmasa bile bu adetin "hatta terk-i ahd ve zimmet idenler bile bu dāğları terk itmeyüp ādet idindiler ve bunu

ehl-i ma'rifet ve muḥabbet-i istiḥsân idüp amma bu dâğlar bizden 'aynı def' ider dînleriñ kelâmını red ve inkâr idüp ve Allâh belki bu dâğlar 'aynı ol ṭâ'ifeye (MHU/119b) celb idüp ziyâde ḥüsn virmekle anlara muḥabbet ve şevkimizden bizde eşer ve vucûd kıomaz didiler" (MHU/120a) şeklinde devam ettirildiği belirtilmektedir.

Habeşiyelerdeki bu dağlar ve çizgilerle ilgili "şu'arâdan çok kimseneler gâzeller deyüp ve gâzellerüñ tezyîn ve taḥsîn itdiler ve bu dâğları teşbihât-ı latîfe ile ba'zı şeye teşbîh itdiler ve nice ebyât-ı zarîfe îcâd ve inşâd" (MHU/120a) ettikleri söylenmektedir. Bu beyitlerden olmak üzere Arapça birkaç beyit verilmektedir. Bunlardan birinin Türkçesi şöyledir: "yâ'ni benim kâlbim bir Ḥabeşiyenüñ ḥüsn ve cemâli ḥaqqında benden selb olundu yâ'ni ol Ḥabeşiyeye gönlümü benden aldı pes hemen anuñ 'aşkından gâyrı bir nesne şefâ virür degildür ki ol Ḥabeşiyenüñ yüzünde olan dâğlar üç ṭarîk oldu anuñ muḥabbet ve aşkına vüşûle ol dâğlar sebep olmışdur yâ'ni ḥüsnünü arturup görenleri buña mübtelâ kılan bu dâğlardur dimekdür" (MHU/120b).

Başka bir beyitte de bu dağlarla ilgili "havâda nisyân ve terk benim ḥilqat ve âdetimden degildür ne keyfiyetle ol benim âdetim olur ki ol ḥabîb yâ Ḥabeşiyenüñ havâsı benim gözlerimüñ bebegindedür zîrâ senüñ vech-i şebihînde olan dâğlar benim havâmuñ yollarıdır ki sizüñ muḥabbet ve 'aşkıñuzda benim yollarım dürlü dürlü ve bölük bölük oldu her kânkısına sâlik olsam beni 'aşk ve hevâña yeşidirür" (MHU/121a) denilmektedir.

Diğer beyitlerin Türkçesi şöyledir: "yâ'ni biz Ḥabeşînüñ yañağınuñ bir cânibinde baña bir ḥazz yâ'ni bir çizgi zâhir oldu ki ol ḥâṭuñ mazmünü ve ḥükmi anuñ (MHU/121a) sebebi ile mevte vâşıl olmağ yâ'ni ölmek muḥarrer ve şartdur ve bir şartla ölürüm ki ol şartuñ yâ'ni ol dâğın üzerine benim ârzü ve iştiyâkım vardır pes ne keyfiyetle olmaya ki kaçan ol dâğ yüzünde gördükce tezyîn ve

tahsininden ‘aşkıım artup mevte işrâf ider (MHU/121b) ol Hâbeşînüñ yüzinde olan şartlar yâ’ni ol dâğlar cezâ iktizâ ider hâlbuki her şart elbette cezâ iktizâ ider pes cezâlaruñ evvelkisi ol şartlar için māl-ı keşire şarf etmek gerekdür andan soñra olan cezâsı muhabbet ve ‘aşka vefâ gerekdür üçinci cezâsı yolunda ölmekdür eger ol ‘âşıkı (MHU/121b) ma‘şûkuñ vâşıl liķâsı fevt ve terk iderse" (MHU/122a). Aslında Habeşiyelerle ilgili birçok şiir ve kaside olduğu bu kadarıyla yetinildiği belirtilerek konu bitirilmektedir.

122b, 123a-b ve 124a'nın ilk altı satırı Arapçadır ve beşinci faslın muhtasarıdır. 124a'nın yedinci satırından itibaren Türkçe anlatım başlamaktadır. Burada dördüncü babın beşinci faslının "serâri ittiħazuñ fazlı ħuşuşan Hâbeşiyelerden ola yâ’ni evlâd için câriye olup ve taşarruf itmek ħuşuşa Hâbeşiyelerden ola anuñ ħaķķında vâride olan âşâr ve rivâyetüñ beyânı" (MHU/124a) ile ilgili olduğu söylenmektedir.

Habeşiyelerden cariye almakla ilgili peygamberimizin "sizüñ üzeriñüze evlâd ve zürriyyât için cevârî alup ve taşarruf idüp anlardan veled getürmege himmet ve kaşdı vaşıyyet ve işâret ve ħıss ve sevķ iderim pes zîrâ anlaruñ raħimleri mübârekdür" (MHU/124b-125a) hadisi zikredilmektedir. Bu hadisin Hanefi mezhebinde "sizüñ üzeriñüze seriyeler ile vaşıyyet ve rây iderim zîrâ sürür ve şefâ ve ħaķķat ve vefâ anlardadır ve bir rivâyetde pes anlaruñ raħimleri mübârekdür ve veledleri necîbler yâ’ni kerîm ve ħasîblerdür" (MHU/125a) şeklinde rivayete yer verilmektedir.

İlk zamanlar Habeşiyelere iltifat yokken bu tür hadisler neticesinde seriyeler alındığı belirtilerek seriyelerden doğan "ħâzret-i Hüseyn bin ‘Ali bin Ebi Tâlib oğlı ħâzret-i ‘Alidür ve biri dağı ħâzret-i Ebü Bekir Şiddik oğlı Muħammedüñ oğlı Kâsım ħâzretleridür ve birisi dağı ħâzret-i ‘Ömer bin Ĥaţţabuñ oğlı ‘Abdullâhuñ oğlı Sâlim ħâzretleri" (MHU/125b)nin isimleri verilmektedir.

Devamında da seriyelerden tevellüt eden "hazret-i İsmâ'il 'aleyhisselâm -seriye oğludur ki hazret-i Hâcerden çoğmuşdur hazret-i İbrâhim 'aleyhisselâm seriyyesidür-, hazret-i Seyyid'ül-beşer ki Seyyidü'l Enbiyâ ve'l-Mürselîndür, -şalavât 'aleyhi ve 'aleyhim ecma'ın hazret-i İsmâ'il şülbünden ikrâc ve irsâl olunmuşdur-, hazret-i İshâk, -Sâre ana oğludur anuñ neslinden degil, hazret-i İsmâ'il 'aleyhimüsselâm neslindendür-, hazret-i resûlullâh şallallâuh 'aleyhi ve sellemûñ veled-i kerîmi maḥdûmumuz hazret-i İbrâhim -hazret-i Mâriye-i Kıbtîyye nâm seriyelerindendür-" (MHU/126a) gibi kişilerin isimleri verilmektedir. Cariye tutmanın faziletiyle ilgili Hanefi fakihlerinden Mevlana Gerdi'nin *Fetava-i Bezzaziye*'den "kişi evlâd için cāriye taşşarruf itmek müstaḥabdur " (MHU/126b) sözü nakledilmektedir.

Cariyelerin özellikleri ve güzellikleri eserde şöyle dile getirilmektedir: "Ḥabeşiyye olan cāriyelerdür ki bunlarda muḥabbet ve telaṭṭuf ve raḥmet ve üns olup ve kendüye zarar ve helâk olmak ihtimâli de olursa efendisininñ rizâsı üzerine olmak muḥarrerdür ve daḥi efendisininñ üzerine bir ferdi ihtiyâr itmez ve kaç'a ve fâdan ḥâlî olmaz yâ'ni bî-ḥaḳîḳat olup efendisin koyup ecnebiye meyl itmez ve daḥi maḥâsin-i zât ve cemîl-i şıfat-ı Ḥabeşiyyeler evlâdında olduḡiçün Ḥabeşiyyeyi teserrî itmek gerek ve daḥi ba'zı ḥukemâ şol kişi ki nesil ve evlâd isterse anuñ üzerine lâzım ve mühim olan ḥurrelerüñ gâyet aşliyyelerin tezevvüc itsün amma firâş lezzetin ve şefâsın isterse ve güzel dirlik ve ḥüsn-i mu'âmele murâd ise hiç cāriyye-i Ḥabeşiyyeden 'udül itmeyüp ve âḥire meyl itmesün ki gönül (MHU/127b) isteyüp murâd ve maḳşûdı hemen oldur didügidür bundan daḥi münfehîm olan budur ki ḥurrelerüñ biñde biri ancaḳ eyü olur cümlesi eyü olmak olmaz" (MHU/128a).

Eserin 128b sayfası da adeta buraya kadar anlatılanların özeti gibidir. Müellif en sonunda: "inneme'l-'amâlu binniyyât ve niyetü'l-mü'min ḥayırın min 'amâlih muḳtazası ola ki bu niyyetimiz sebebi ile bu 'amâlimızda indallâhi teâlâ muşab

ve ma'cūr olup evkātımız zāyî'e olmuş olmaya hālbulki bu muhtaşaruñ itmâmı üzerine Allāhu Celīl için hāmd ve şenā ve hāzret-i resūlullāhu şallallāhu 'aleyhi ve selleme (MHU/128b) şalāt ve du'ā ki hāzret-i İbrāhim Hālıl 'aleyhisselām evlādınıñ seyyididür ve daħi Āl ve aşhābı üzerine iderüz ki fi'ıl-i cemīl ve devā-yı 'alīl hāriķ-i nār-ı 'aşķ-i ķalīl münkesīrū'l-ķulūbdur ve devā-yı ğalīl ve ķalīl şahıbleridür Allāhu Sübhāne ve teālā hāzretlerinüñ rızā ve rahmeti bu aşhāb-ı devletüñ ve cümlemizüñ üzerine olsun āmin yā mucībissā'ilīn temme'l kitāb bi'avnillahül-melikül-vehhāb" (MHU/129a) diyerek kitabın bittiğini söylemekte ve şükürde bulunmaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmayla Fakir Mekki Ali tarafından yazıldığı belirtilen kitap önce Latin alfabesiyle çeviri yazıya aktarılmıştır, arkasından eserle ilgili biçim ve içerik olarak bilgiler verilmiştir. Eser çok uzun olduğu için burada çeviri yazının tamamı verilmemiştir. Eserle ilgili daha önce bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Metnin müstensih hattı mı müellif hattı mı olduğu belli değildir, metinde genellikle muhtasar olduğunun belirtilmesi daha hacimli bir nüshasının olabileceğini düşündürmektedir. Metinde ilk önce konular Arapça verilmekte ve sonra Türkçeye çevrilmektedir, metinde de bu yöntem olarak belirtilmiştir. Yazılış tarihi metinde verilmemiştir ama sonradan ilave edildiğini düşündüren yazıyla bir tarih vardır, o da müellifin İstanbul'a gelişiyle ilgili verdiği bilgiyle örtüşmemektedir. Metin düzlük yuvarlaklık uyumunun olmaması, -ıcaķ/-ıcek, -uban/-üben zarf fiil ekinin kullanılması bakımından Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır ancak anlatım olarak Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıklı olarak kullanılması bakımından Osmanlıcadır. Müellif I. Ahmet dönemi kalem hizmetlerinden ve ona hizmet eden Habeş ağalarından da bahsetmektedir. Bu da on yedinci yüzyılı işaret etmektedir. Burada genel olarak

eserin içeriği üzerinde durulmuştur, eserin dil özellikleri başka bir makale konusu olarak düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Altun, İ. (1996). *Mekke Müslümanlarının Habeşistan'a Hicreti*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bulut, Y. (2009), *Kıssa-ı Kıran-ı Habeşi Giriş-Tenkitli Metin-Dizin*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış) Doktora Tezi, İstanbul.

Fakir Mekki Ali, *Hâzâ Mir'âtu'l- Hubûş fi'l-Uşûl*.

Kara, H. ve Kara, A. (2017). *Bilâl-i Habeşî*, İstanbul: Ensar Yayınları.

Orhonlu, C. (1996). "Habeş Eyaleti", TDV İslam Ansiklopedisi, 363-367..

Öztürk, L. (1988), *Hz. Muhammed'in Habeşistan'la Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Şulul, K. (1991). *Hz. Peygamber Devrinde Habeşistan'la Münasebetler*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Yüksel, B. (2007). *İslâm Tarihi Açısından Bilâl B.Rebâh El-Habeşî'nin Hayatı ve Şahsiyeti*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this study, Mekki Ali's manuscript named *Hāzā Mir'ātu'l- Hubūş fi'l-Uşūl* has been introduced. The work is introduced both in form and content. The work is a manuscript registered to the Süleymaniye Library Esat Efendi. The registration number is 484. Microfilm archive number is referred to as 1374. The name of the record is given as Miratü'l-Hubuş. El-Mekki, Ali was given as the author. The recording of the calligrapher of the work has not been deducted. It is a 213x150,155x92 mm book. In general, each page consists of 13 lines. The scanned work was subsequently numbered in Latin numbers. however, the page numbers are not given in the original work. In this case it appears to be 129 foil. It is a manuscript written in nesih font with Arabic letters. Although the work is still in hareke, it is observed that some annexes are hareke. Particularly in some annexes, it is seen that the otre is placed, if not everywhere. At the beginning of the work is the table of contents in Arabic in the form of a ruler in 1b. Since the library fixture seal was hit in the upper right corner, some of it was not read. Although the author does not have information about the date of birth and death of the author, although there is no information about the sources, it is possible to say that he lived in the late sixteenth century and the first half of the seventeenth century. The work has not been read before and information has not been given. In this study, firstly general information about the work is given. Afterwards, the name of the work, the life of the author, the writing of the work and the reason for writing were emphasized. After the chapters of the work are given, the content of the work and the topics covered in the work are presented. There are both Arabic and Turkish parts in the work. Usually Arabic parts are drawn with red line. The Arabic parts are the information obtained from the sources that the author uses. In this section, verses, hadiths and various rumors are also included.

Method

First, the microfilm of the work was brought from the Süleymaniye Library. The Arabic text was transcribed into Latin letters. The pages are numbered a-b, for example 4a-4b. The content of the work was examined. The findings related to the work are exemplified with quotations from the work and the page number is indicated in the examples. The name of the work is abbreviated as MHU. At the end of the study, some pages were given under the name of Additional.

Findings (Results)

Work is a manuscript, unread before, 129 leaf. The work can be regarded as both a translation and a copyright work. Because the work has both Arabic and Turkish parts. The author makes translations from the sources, but does not depend on a single source. The author also adds his own assessments. Some features of Old Anatolian Turkish can be seen in the work. For example, some words do not fit the labial hormany as in the examples " yalñuz, kendü, berü". For example, the verb suffixes -uban / üben, -ıcak- / icek are some suffixes used in Old Anatolian Turkish period. However, the work is written in the 17th century is a work in Ottoman Turkish. The author, date of writing, place of writing, year of writing are not included in the work. The author of the work is not given in the text. Controversial issues are also included in the work. These issues were later put forward by narrations and quotations from different sources and supported by verses and hadiths. The author mentions the work as concise in some parts of the work. The work is entirely based on the Ethiopian. The work consists of an introduction and four parts. Each section is divided into five sections. Each of these sections is devoted to certain characteristics of the Ethiopians. The author calls the main sections "bab". These "bap"s are divided into sections called "fasıl".

Conculusion and Discussion

In this study, the book which was written by Fakir Mekki Ali was first translated into Latin alphabet and then information was given in form and content about the work. Because the work is too long, the entire translation is not given here. It has been seen that no work has been done before. It is not clear whether the text is an independent line or an author line. The fact that the text is generally concise suggests that it may have a more voluminous copy. In the text, first the subjects are given in Arabic and then translated into Turkish and this method is mentioned in the text. The author also mentions the pen services of the period of Ahmet I and the Abyssinian aghas who served him. This marks the seventeenth century. Here, the content of the work is generally emphasized, the language features of the work are considered as the subject of another article.